

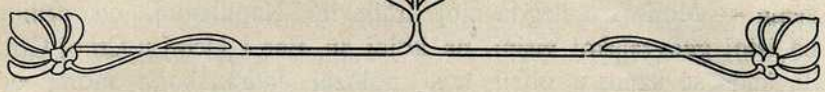

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

С Р Ђ S R Ѓ

Год. VI. ДУБРОВНИК, 31. децембра 1907. Бр. 24.
God. DUBROVNIK, decembra

SLAVENSKE KOLONIJE U ITALIJI.

Piše M. Rešetar.

Da u Italiji ima i nešto Slavena, to se je odavna znalo, ali pri tome se je najviše mislilo na Slavene u negdašnjoj Furlanskoj vojvodini a sadašnjoj provinciji Udine, koji u samom sjeverno-istočnom kutu Italije žive uz austrijsku granicu ili bolje uz granicu Goričke i drže se Slovenaca u Goričkoj. Ali ovi Slaveni u sjeverno-istočnoj Italiji (kojih ima oko 35.000) nijesu kolonisti iz docnijega vremena, nego su amo došli zajedno s ostalijem Slovencima, kada su uopće Slovenci — negdje krajem VI.oga vijeka — zauzeli zemlje, u kojima još dandanas žive, premda poznati poljski slavista I. Baudouin de Courtenay, koji je u naše doba dugo među njima živio i proučio njihov jezik i život, tvrdi, da jedan dio od njih govori srpskohrvatski, a opet drugi da govori mješavinu našega i slovenskoga jezika, tako da bi tada trebalo uzeti, da je i u ove krajeve mletačka vlada doselila i kolonista iz naših zemalja. Nego meni se čini, da ta tvrdnja nije dosta osnovana već da ti Slovenci u sjevernoj Italiji, kao uopće Slovenci u Goričkoj i u Istri, imaju po gdje koju osobinu, kojom se odvajaju od ostalih Slovenaca a približavaju se nama; zato se ja u ovome članku ne mislim baviti oko Slavena u sjevernoj Italiji već samo oko onijeh Slavena u Italiji, a naročito u južnoj Italiji, za koje se sigurno zna, da su se docnije doselili, i među kojima sam proživio ove jeseni mjesec dana ispitujući najviše njihov jezik.

Za ove Slavene u južnoj Italiji nema sumnje da su kolonisti iz docnijega vremena, jer je Jadransko more bila odviše čvrsta pregrada, a da bi se Slaveni mogli preko nje širiti na zapad još dalje od Dalmacije. Sada ima još u južnoj Italiji Slavena

još samo u tri mjesta provincije Campobasso (ili kako se je prije zvala — Molise) u negdašnjoj kraljevini Napuljskoj, od prilike na istoj geografskoj visini, na kojoj su Bar i Ucinj u Crnoj Gori ili, kada se uzme u obzir kosi položaj Jadranskoga mora, od prilike prema otoku Visu. Ta se tri mjesta zovu talijanski *Acquaviva-Collecroce*, *San Felice Slavo* i *Montemitro* a naški ili, kako tamo govore, *na našu Kruč*¹, *Stifilič* i *Mundimitar*, a nalaze se na 40-50 kilometara na zapad od gradića *Termoli* na morskoj obali, i to tako, da je prvo mjesto, Kruč, na 40 km na zapad od *Termoli* i od mora, *Stifilič* na 5 km sjeverozapadno od *Kruča*, a *Mundimitar* opet na 5 km zapadno od *Stifiliča*. Stanovnikâ ima po popisu od g. 1901 u *Kruču* 2212, u *Stifiliču* 1645 a u *Mundimitru* 945, usve dakle 4802 duše; ali nijesu sada svi kod kuće, jer su se u zadnje doba mnogi iselili u Ameriku, da traže u Americi bolju sreću, pa je taj pokret u najnovije vrijeme zahvatio i ove naše kolonije. Teško je odrediti broj tjih „Amerikanaca“, jer se neprestano mijenja: jedni odlaze, a drugi se vraćaju, ali iz dobrog izvora imam, da će u Americi u ovaj čas biti *Kručana* oko 400 duša, *Stifiličana* oko 200 a *Mundimitrana* 106.

Nego nijesu svi Slaveni! Prije svega inteligencija, što je prošla kroz srednje i više škole, sasvim se je potalijančila: razumije doista i govori s prostijem narodom *na našu*, ali među sobom i u kući govori već samo talijanski; jedini izuzetak čine jedan inženjer u *Kruču* i sestra mu, koji, premda su fino obrazovani i u *Napulju* odgojeni, opet čvrsto se drže materinskoga jezika, a to za to, što su im roditelji posjednici-seljaci, pa se u njihovoj kući i ne govori drugi jezik. Osim potalijančene inteligencije ima pak i po nekoliko talijanskih doseljenih porodica, koje su dabome sačuvale svoj jezik; u *Kruču* ima malo koja, ali u *Mundimitru* biće ih 14 a u *Stifiliču* kakvih 30, tako da je ovo zadnje mjesto donekle izgubilo svoj čisto slavenski karakter. Ali djeca ovijeh talijanskih pridošlica nauče *na našu*, pa se tako gdjekoji Talijanac u našim kolonijama poslaveni; osobito to lako biva, kad koji Talijanac uđe kako domazet ili kada koja Talijanka uđe kako nevjesta u koju veliku kuću, gdje se govori slavenski; došljak se

¹ U najnovije vrijeme u nas se mjesto *Kruč* prevodi ono talijansko *Acquaviva* pa se piše *Živa Voda*, ali sami *Kručani* niti zovu niti su ikad tako zvali svoje mjesto!

malo pomalo sasvim poslaveni, pa sa svojim domašnjim i sa svojom djecom govori opet samo *na našu!* i tako bude doista čudnovat slučaj da se Talijanac u Italiji poslaveni! — Ako dakle odbijemo potalijančenu inteligenciju i talijanske došljake, opet možemo reći, da u ova tri mjesta ima (zajedno s „Amerikancima“) oko 4500 Slavena.

Za ove Slavene u južnoj Italiji znali su talijanski historičari i geografi XVIII. vijeka, što su pisali o historiji pojedinih pokrajina i mjesta Napuljske kraljevine ili su ih opisivali, ali za nauku otkrio ih je naš Medo Pucić. Kad je naime g. 1851 bio u Napulju, uđe jednom u dućan nekog krojača, gdje je na svoje veliko čudo čuo, da gospodar s nekoliko ljudi razgovara naški; upustivši se u razgovor s njima, sazna od njih, da su iz Kruča i da tamo svi tako govore; za dalje obavijesti uputiše ga pak na svojega mještanina, profesora Ivana De Rubertis. Na taj način Medo Pucić stane se dopisivati s De Rubertisom, od kojega je prije svega tražio historičke i etnografske vijesti o tijem Slavenima, pa je De Rubertis-ova pisma našampao u „Objavitelju dalmatinskome“ od g. 1856. Odatle je vijest o tijem slavenskim kolonijama prešla u neke njemačke naučne novine, pa su tako za njih obaznali i neki talijanski naučnici a među njima i poznati filolog Ascoli, koji je prvi i posjetio (g. 1867) u naučne svrhe naše kolonije. Za njime su dolazili i drugi: prije svega (g. 1870) dva slavenska historičara, Rus Makušev i Bugarin Drinov, pa drugi, slavenski i neslavenski, naučnici i turisti. Osobito su zaslužni za poznavanje našijeh kolonija u širim krugovima dva Dalmatinca, prof. Risto Kovačić i advokat Dr. Josip Smodlaka; prvi je nekoliko puta svraćao k našim kolonistima i među njima živio, pa je (god. 1885) našampao dosta opširan članak o njima u „Glasniku srpskoga učenoga društva“ (u 62. knjizi); Dr. Smodlaka pak bio je godine 1904 dva puta među našijem kolonistima, prvi put sâm s gospođom (a to je bila prva Slavenka što je tamo dolazila!) na jedan dan, a drugi put s još tri drugâ na nekoliko dana; on je o kolonijama napisao dva vrlo interesantna članka, jedan u zagrebačkoj *Hrvatskoj Misli* (u 12. svesci god. 1904), a drugi u zadarskom kalendaru *Svačiću* za g. 1906 (odakle je i napose oštampan), pa se slobodno može kazati, da je on otkrio te kolonije za našu širu publiku, jer što je Pucić bio našampao god.

1856, to se je bilo davno zaboravilo, a što je Kovačić pisao u *Glasniku*, to je bilo poznato samo u naučnijem krugovima. Smoldlaka je naprotiv pobudio i u Dalmaciji i izvan nje živ interes za ovu našu „prekomorsku“ braću, pa je i među njima samijem umio da donekle pobudi ljubav za svoj jezik; on je, premda mu to kao pravniku nije zanat, i napisao talijanski vrlo zgodnu kratku gramatiku našega jezika, a njegovijem se je nastojanjem i osnovala u Kruču „Slavska biblioteka“ (Biblioteca slava). Iskreno ću kazati, da su i mene Smodlakini članci potakli, da posjetim ove naše kolonije.

Nego ova tri mjesta nijesu jedina, što su u ovome kraju slavenskog porijekla! bilo ih je više, ali su se malo pomalo njihovi stanovnici potalijančili, tako da sada ostaje samo spomen, da su i u njima živjeli Slaveni, a donekle susjedi ih (koji su od starine Talijanci) još dandanas zovu Slavenima (po njihovu dialektu *Schiavune*), premda ne govore više slavenski. K ovijem negda slavenskijem mjestima spadaju sigurno još ova tri mjesta *Palata*, *Tavela* (tal. *Tavenna*) i *Mafalda*² odmah do naših kolonija sa sjeverne strane, pa *Kasteluč* (tal. *Castelmauro* a prije *Castelluccio*) odmah do njih s južne strane, zatim podalje od njih u istočnome pravcu *Stijakov* (tal. *S. Giacomo degli Schiavoni*) kod Termoli, pa prema jugu *Stiblaž* (tal. *San Biase*) a prema jugoistoku *Montelongo*. Teško je kazati, kada se je ovo sedam mjesta potalijančilo; ako koji stariji pisac zove stanovnike jednoga ili drugoga mjesta Slavenima, to još ne dokazuje, da su zbilja još govorili slavenski, jer — kako sam već rekao — i danas ih susjedi donekle tako zovu, premda više ne govore slavenski. Ali regbi da nije davno da su se potalijančili, jer barem za Tavelu znamo sigurno, da je još pred 20 godina, kad je tamo bio prof. R. Kovačić, bilo nekoliko staraca, što su još znali govoriti naški; otada su i ti zadnji tavelski Slaveni u grob legli! Po svoj prilici biće se prije potalijančila osamljena mjesta, što su podalje od poveće grupe, što sačinjavaju naše tri kolonije s Palatom, Tavelom, Mafaldom i Kastelučem, dakle Stijakov, Stiblaž i Montelongo, pa onda ona četiri mjesta, što su na okrajku te grupe, a sada je

² Do nazad par godina ovo se je mjesto zvalo *Ripalta*, pa je na čast male talijanske princeze Mafalde uzelo njeno ime!

WWW.UNILIB.RS

red na ova zadnja tri mjesta, što su u sredini! Jer o tome nema sumnje, i ova će mjesta ići istijem putem: što se više bude širilo obrazovanje kroz talijanske škole, što se više budu naši kolonisti miješali sa svojim talijanskijem susjedima, sve više će se i talijančiti, dok će i u njima nestati našeg jezika. To dabome neće biti ni za sam naš narod ni uopće za slavenstvo nikakva nesreća, ali opet ne može nam niko zamjeriti, što nekako s tužnim srcem na to mislimo: sad, kad smo našli i zavoljeli tu našu izgublenu braću, biće nam još teže da ih opet za uvijek izgubimo! S čisto naučnog gledišta pak mora se iskreno žaliti, što će tako nestati jedne vrlo interesantne etnografske oaze, u kojoj se može vidjeti, kako se uzdržava i razvija jezik, koji je sa svijeh strana opkoljen drugim narodom, i kako se s ovijem miješa; zato bi baš trebalo i nastojati, da se ove kolonije što duže sačuvaju, pa bi u tu svrhu bilo potrebno da se u mjesnijem narodnijem školama uči i naš jezik. Naravno trebalo bi tada prije svega da talijanska vlada uvidi, da bi njoj samoj vrlo dobro došlo, kad bi u samoj Italiji mogla lako naći ljudi, što znaju i jedan slavenski jezik; naprotiv štete ne bi joj moglo biti, jer, to se razumije samo sobom, naši su kolonisti prije svega Talijanci, koji vole svoju novu domovinu isto kao i starosjedioci, pa se s te strane ne bi ništa promijenilo, i ako bi oni malo više marili za svoj materski jezik. U to njihovo narodno talijansko osjećanje ne smije niko s naše strane dirati, pa kad bi se i moglo — ali uvjeren sam da se ne bi nikako moglo — bio bi pravi grijeh, kad bi ko htio da ih odbije od njihovog talijanskog osjećanja: oni jesu i ne mogu drugo da budu već Talijanci, što govore u kući i porodici srpskohrvatski! Neka se u njih ugledaju Talijanci, što prelaze ispreko mora u naše krajeve!

Prije svega htjeli bismo dabome znati, kada su i otkle su ovi Slaveni prešli u južnu Italiju? Netom se radi o raseljavanju našega naroda, čovjek se i nehote sjeti Turaka, pred kojima je naš narod najviše bježao na sve strane; pa doista imamo raznih vijesti, da je nekako od polovice XV. vijeka dosta našega naroda prelazilo iz našega primorja u Italiju i tamo se naselilo u krajevima uz Jadransko more, gdje se je našlo ili gdje su mu dali malo mjesta. Među tim krajevima ne spominje se baš napose provincija Molise, ali kako se spominju Abruci, sjeverno od nje,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

i Pulja, južno od nje, tako mislim, da možemo slobodno uzeti, da su od prilike u isto doba i s istoga razloga prešli u Italiju i ovi naši kolonisti. A ima i dobrih razloga za to : na crkvi u Palati ima kamen, na kojemu piše : „Hoc primum Dalmatiae gentes incoluere castrum ac a fundamentis erexere templum anno MDXXXI“, to jest : „Dalmatinski narod najprije se nastani u ovome gradu i podiže hram iz temelja godine 1531“, dakle — budući da nema razloga da ne vjerujemo tomu natpisu — dalmatinski bjegunci dođoše u ovaj kraj nekoliko vremena prije g. 1531, jer sigurno nijesu počeli crkvu graditi odmah iste godine, kad su i prešli ! naprotiv biće prošlo dosta vremena prije nego su se mogli tako urediti i ekonomski podići, da su mogli misliti da grade crkvu ; svakako, ako je istina, da su se nastanili najprije u Palati, i ako je tačna vijest, da su u Stifilič došli g. 1518 (v. str. 1113), izlazi da su se nastanili u Palati prije te zadnje godine ! U tome je pogledu važno svjedočanstvo poznatoga dominikanca O. Serafina Razzi, koji je g. 1587-1598 bio u Dubrovniku i štampao (g. 1595) prvu dubrovačku historiju ; on je neko vrijeme prije toga bio i u Abrucima u gradu Vasto, pa u svojim rukopisnijem „Viaggi (putovanja)“ pripovijeda i kako je g. 1577 bio u bližnjemu mjestu *Cupello*, što su ga osnovali slavenski bjegunci : „Treba znati (govori Razzi) — pošto su Turci prije mnogo godina osvojili i okrenuli pod svoju vlast gotovo cijelu Slavoniju u zagorju, tako da gospoduju gotovo do mora, — da su mnogi ljudi zato, da ne bi izgubili kršćansku vjeru, a da ne bi bili pod vlašću nekrsta, prešli preko mora i došli u ove krajeve Abrucâ i Pulje, gdje su im kraljevi činovnici od milosrđa dali više mjesta. Tu su se oni nastanili živeći pod slamnim kolibama i pod sjenicama. Docnije, težeći zemlju i sijući i mučeći se, počeli su zidati kuće i jednako napreduju u broju i imanju Ovo selo, u koje ja bih pozvan, broji od prilike sto ognjišta, a još su živjeli ponajviše u kolibama . . .“ Istina, Razzi o istome selu govori i da „imaju svoju crkvu, daleko od sela na strelomet, oko koje je poveće groblje, a oko groblja jama³“, ali ta crkva nije sigurno bila mnogo bolja od koliba, pod kojim su ljudi živjeli, jer bi inače Razzi to spomenuo (kako što kaže, da nije bilo propo-

³ Fra Serafino Razzi, *Cronaca vastese* (Vasto 1897), str. 18-20.

vijedaonice, pa je morao govoriti narodu s otara), dok je crkva u Palati velika na tri broda, pa nije prilike da su naši bjegunci odmah, čim su se tamo nastanili, počeli zidati tako veliku crkvu. Ima pak i drugi razlog, s kojega mislim, da su naši amo došli već krajem XV. vijeka! oni naime zovu talijanski srebrni novac od jedne lire *puh*. Da kako se ima protumačiti, da su *novac* prozvali imenom ove životinje? Ja mislim, da se to ima protumačiti ovako: napuljski kraljevi Ferdinando I. (g. 1458-1494) i Alfonzo II. (g. 1494-1495) kovali su — i to samo oni! — kao jedinicu srebrnog novca komade, na kojima se s jedne strane vidi životinja slična puhu, naime hermelin; kad su dakle naši kolonisti prešli krajem XV. vijeka u napuljsku državu, našli su kao najobičniji srebrni novac komad, na kojemu se je vidio hermelin, pa su ga prozvali *puh* po životinji, što se na njemu vidjela, a za koju su mislili, da je puh, budući da za hermelina nijesu ni znali (u našijem krajevima hermelina nema, pa mu zato ni nema imena u našem jeziku!); a kad su jednom jedinicu srebrnog novca prozvali puhom, zadržali su za nju to ime i docnije, kada se je slika novca promijenila, pa je tako i jedinica srebrnog talijanskog novca, naime lira, dobila to isto ime! To možemo tijekom lakše vjerovati, što u numizmatici su poznati vrlo mnogi primjeri da staro ime ostane kroz vijekove nepromijenjeno, premda se sam novac i oblikom i veličinom i sadržinom znatno mijenja; sjetimo se n. pr. *šesticâ*, koje su se tako isprva zvale, jer je na njima bio broj 6 (šest krajcara) ili još bolje *solada*, koji su sada mali bakreni novci, dok su nekad bili zlatni novci i vrijedili isprva gotovo 13 kruna.

I tako možemo slobodno reći, da su naši kolonisti prešli u Italiju krajem ili u drugoj polovini XV. vijeka, dakle kakvih 40-50 god. prije nego li kaže natpis na crkvi u Palati. Nije pak prilike da se može misliti na još starije vrijeme, a to prije svega, jer prije turskijeh navala naš se narod uopće nije iseljavao u većem broju, a osobito pa stoga, što jezik našijeh kolonista prikazuje sve one osobine, za koje znamo, da su nastale tečajem XIV. vijeka, a naročito mislim na to, što i oni imaju redovno *a* mjesto staroga poluglasa (n. pr. *dan*, *tast* mjest. *дън*, *тѣст*), u mjesto staroga vokala *l* (n. pr. *pun*, *vuna* mjesto *pln*, *vlna*) a nemaju *l* na kraju sloga (n. pr. *reka*, da mjesto *rekal*, *dal*). Da

su se dakle ovi kolonisti iselili prije XV. vijeka, oni bi zacijelo barem donekle u pogledu tih i sličnijih pojava ili zadržali ono, kako je prije bilo, ili bi stvar dalje razvili, ali na svoj način, a ne bi izvršili baš sve one iste promjene, koje su se izvršile u domovini tečajem XIV. vijeka. To naročito spominjem za to, što se zna — kako ćemo vidjeti — da je Slavenâ bilo u ovijem krajevima u Italiji još i XIII.g^a vijeka! Jedino što bi se moglo donekle s jezične strane spomenuti kako argumenat za to, da su ovi kolonisti prešli još u ranije doba, to je, što u njihovu govoru nema turskih riječi,⁴ pa bi se moglo kazati, da su ostavili domovinu prije turskoga vremena; ali to dokazuje uprav samo to, da su naši kolonisti prebjegli iz kraja, gdje nijesu još ili gdje su samo od malo godina gospodovali Turci, tako da nijesu imali prilike da preuzmu u svoj govor turske riječi što su se od kraja XV. vijeka počele u sve većemu broju uvlačiti u naš jezik. Sjetimo se našega Dubrovnika! Dubrovnik je za 350 godina bio na ivici turske carevine i u vrlo uskim svezama s njom, pa koliko je turskih riječi prihvatio dubrovački govor?

Što dakle u govoru našijeh kolonista nema turskijeh riječi, to nikako ne dokazuje, da su oni morali prijeći u Italiju prije druge polovine XV. vijeka; time je dakle dosta sigurno određeno vrijeme njihova prelaženja. Ali to opet ne znači, da su svi u jedan put prešli! Naprotiv, prof. J. Aranza pokazao je u Jagićevu Arhivu (u XIV. knjizi na str. 79-80), da su i u prvoj polovici XVI. vijeka ljudi bježali iz Dalmacije u Italiju; tu se doista spominje Marka (jakinski kraj) i Pulja a ne spominje Molise, ali kako je odmah do njega Pulja, tako je lako moguće, da su bježali i u Molise; a osim toga mi imamo pismena svjedočanstva samo za vrlo mali dio naroda, što se je pred Turcima razbježao! Pa opet ne treba ni to vjerovati, da su naši bjegunci odmah zauzeli, odnosno osnovali sva ona mjesta, u kojima još dandanas žive ili za koja se zna, da su u njima nekad živjeli Slaveni, već se može lako promisliti, da su se malo pomalo u novoj domovini umnožili i raseljavali. Svakako u tome je po-

⁴ Ja sam čuo samo *duhan* u Kruču, i to od staraca, koji su tvrdili, da nijesu naučili te riječi od putnikâ, što su k njima dolazili; ali baš ta riječ ne dokazuje ništa, jer običaj, da se puši duhan, počeo se je širiti u Evropi tek oko sredine XVI. vijeka a između Turaka tek početkom XVIII. vijeka.

gledu važno što nekoliko starih svjedočanstva za neka od ovijeh mjesta spominju sasvim druge godine, kada su se Slaveni u njima naselili. Amo ide donekle i ono, što natpis na crkvi u Palati govori, da su se Slaveni najprije nastanili u njoj, dakle u drugijem mjestima docnije! tako se u rukopisu od g. 1765., koji se čuva u biskupskom arhivu u Termoli, tvrdi, da su Slaveni došli u Stifilič g. 1518. a u Stijakov g. 1564., a opet se u drugom „starom“ rukopisu kaže za Stiblaž, da su se u njemu Slaveni naselili među g. 1508-1558 (G. Piedimonte, Spigolature storiche molisane, Campobasso 1904., str. 56), dok je u Kruču na crkvi bio natpis, da je mjesto osnovano (uprav obnovljeno!) godine 1562. (G. Caccia, Per l'Università, di Acquaviva-Collecroce, Napoli 1776, na listu 159). Ako su te vijesti osnovane (jer izvorima XVIII. vijeka nije u tome pogledu slijepo vjerovati!), onda treba reći, da su Slaveni iz Palate kao iz nekakvog središta naselili i ostala mjesta ili da su poslije onijeh prvijeh dolazili tečajem prve polovice XVI. vijeka još drugi, koji su se nastanili u bližnjim mjestima po Molisu. Svakako bilo jedno ili drugo (a može lako biti da je bilo i jedno i drugo!), može se kazati, da su ovi Slaveni došli po svoj prilici svi iz istog kraja s onu stranu mora, jer barem ova tri mjesta, gdje se je do dandanas sačuvao naš jezik, imaju sasvim isti govor.

A koji je to kraj, odakle su naši kolonisti došli? Dalmacija, o tome nema sumnje, jer eno već natpis u Palati spominje „dalmatinski narod (Dalmatiae gentes)“ što se je doselio, pa i pozniji pisci i svjedočanstva jednako potvrđuju, da su došli iz Dalmacije. Nego može se s priličnom sigurnosti kazati i iz kojega su baš kraja u Dalmaciji došli: prof. Aranza (u XIV. knjizi *Arhiva*) mislio je, da su predigli iz okolice zadarske, ali Dr. Smodlaka je (u „Hrvatskoj Misli“ na str. 751-752) iznio dobrih razloga, s kojih se mora misliti, da su se doselili iz makarskoga primorja: neke sličnosti u tipovima, u nošnji i u prezimenima ne bi bili još dosta sigurni dokazi za tu tvrdnju, ali tijekom više se možemo i moramo obazirati na njihov govor. U kolonijama se naime govori štokavski, dakle nijesu mogli doći ni s otokâ gdje se govori još čakavski, a niti sa kopna sjeverno od Cetine, jer se je i tu po mojemu uvjerenju govorilo također čakavski, dok nijesu Turci odatle rastjerali starosjedioce i doveli sadašnje

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

štokavce; ali opet nijesu mogli doći ni iz južne Dalmacije (južno od Neretve), jer se tamo govorilo uvijek jekavski, dok su ovi naši kolonisti čisti ikavci; ne može se napokon misliti ni na zapadnu polovicu poluotoka Rata ni na otok Korčulu, jer se tu doista govori ikavski govor, koji se već dosta približava štokavskom (tako n. pr. tamo nije nikad bilo samoga *ča*, nego se uvijek govorilo jedino *što!*), ali opet na Ratu i Korčuli izgovaraju se mnoge riječi sa *šč* (n. pr. *ognjišće*, *ščipati*, *iščem*), koje naši kolonisti kao pravi štokavci izgovaraju sa *št* (*ognjište* itd.); i tako od cijele Dalmacije ne ostaje zbilja nego samo makarsko primorje, iz kojega su se krajem XV. vijeka mogli iseliti štokavci ikavci. Ali kad ne bismo znali, da su naši kolonisti došli iz Dalmacije, opet bi po njihovu govoru mogli sigurno reći, da su došli baš iz makarskoga primorja a ne iz koje druge ikavske oblasti (iz sjeverne Hercegovine ili iz zapadne Bosne), jer s jedne strane neke vrlo karakteristične riječi i oblici pokazuju, da su u domovini živjeli blizu čakavaca. govore naime *crikva* (a ne *crkva*), *hiža* (a ne *kuća*), *vazet* (a ne *uzeti*), imaju njemačke riječi *škare* (mjesto *nožice*) i *rehtar* (u Marulića *rihtar* = sudac) itd.; s druge strane — kako je dobro opazio Dr. Smodlaka — mnoge slavenske riječi, što imaju za maslinu, smokvu (i lozu), dokazuju, da su došli iz nekog primorskog kraja, gdje su živo gojili i maslinu i smokvu; i tako opet izlazi, da su morali doći iz primorja južno od čakavaca, dakle južno od Cetine, dakle opet iz makarskoga primorja! Da je to njihova stara postojbina, govori napokon i to, što — kako je također opazio Dr. Smodlaka — niti govore da su Hrvati niti da govore ‚hrvatski‘; a da su došli iz sjeverne Dalmacije, oni bi sigurno znali za hrvatsko ime, jer mu je to stara kolijevka. Kada se dakle sve to uzme u obzir, onda se može povjerovati pučkoj predaji, „koja se do danas sačuvala u Bačini kod ušća rijeke Neretve, gdje narod pokazuje ruševine Mirkovi h dvora, odakle da se Mirko s mnogim narodom iselio preko mora. A s tim pričanjem slaže se na vlas predaja sačuvana u naseobinama, da je naime neki vojvoda Mirko doveo narod u Živu Vodu, gdje do danas brojno pleme Mirkovo posjeduje najljepše i najplodnije zemlje (Dr. Smodlaka u *Svačiću*, str. 53).“

* * *

U naše se naseobine najlakše stiže iz gradića Termoli, koji je na obali Jadranskoga mora a na željeznici, što iz Bolonje vodi preko Jakina i Bari u Brindisi (od Bari do Termoli ima brzijem vozom nešto preko 4 sata, a od Jakina nešto preko 4 $\frac{1}{2}$). Termoli je mali i dosta nečist gradić, premda u njemu ima svoju rezidenciju i biskup, kojemu su podložne i naše kolonije. Uopće za njih je Termoli vrlo važno mjesto, jer tamo vodi jedina cesta što imaju i koja veže barem Kruč sa željeznicom; sada se gradi nova cesta, koja će spajati Kruč u južnozapadnom smjeru s gradom Larino, gdje je politička vlast (sottoprefettura), pod koju spadaju naše kolonije, i odakle će željeznicom moći ravno ići u glavni grad provincije, Campobasso. Dok su još brodovi na jedra prevozili trgovinu s jedne na drugu obalu Jadranskoga mora, u Termoli su se često sastajali naši kolonisti, koji su tamo dovozili svoje proizvode (osobito žito), s dalmatinskim mornarima i trgovcima, što su dovozili drva, konje, ribu slanu itd., pa su se i razgovarali na svome jeziku; tako je bilo i prilike, da kolonisti nauče od Dalmatinaca koju riječ što nijesu bili donijeli sa sobom, kad su se ono iselili (tako su mogli naučiti n. pr. i *duhan*, ako ga nijesu naučili od najnovijih putnika!). Nego otkada je željeznica tuda stala juriti a parni brodovi svratiše trgovinu u glavnije luke (u Jakin i Bari), prestao je i taj saobraćaj među obe obale. U Termoli može se sada naći dosta dobar konak a dobra hrana u gostionici „Albergo della Vittoria“ odmah do željezničke stanice; samo im voda ne valja, pa dobru pitku vodu i prodavaju u bocama. Da se pak stigne u Kruč, može se ići poštanskijem kolima, što kreću svaki dan iz Termoli poslije 10 sati pr. p. i idu u Palatu a odanle opet u Kruč, kamo stižu oko 7 sati večera. Komodnije je, ali zato i skuplje (stoji 30 lira) naručiti u poštara u Palati svoja kola, kojim se može stići u Kruč za 5-6 sati; a treba toliko vremena, jer ovdje Apenini stižu svojim obroncima sve do samoga mora, pa se cesta po valovitoj zemlji sve penje, pa opet spušta, jer naravski ona ide iz mjesta u mjesto, a svako je mjesto sagrađeno na vrhu brežuljka, na koji se svaki put treba popeti, da se opet spustiš na drugu stranu. Uz to penjanje i spuštanje cesta se opet sve više diže, jer u zapadnom smjeru obronci Apeninâ bivaju sve viši, i tako u Kruču stigne se do visine od 440 metara, u Stifiliću do 548 a

u Mundimitru do 570 metara. Iz Termoli stigne se (svojim kolima od prilike za 1 sat) u potalijančeni Stijakov, pa (od prilike za 1½ sat) u talijansko mjesto Guglionesi, a odavle (opet za 1 sat) u arbanašku koloniju Čilfun (tal. Montecilfone), odakle se (za 1 sat) stigne do raskrižja, gdje se cesta dijeli: desno se ide u Palatu, a lijevo se nastavlja (i opet za 1 sat) put Kruča.

Kruč (a to je rijedak izuzetak!) nije baš na vrhu od brežuljka, nego se objesio na njegovu dosta strmom obronku; staro mjesto (stari Kruč, tal. *Collecroce*) bio je također na vrhu, ali s vremenom to mjesto opustje, a stanovnici se prikupiše nešto niže blizu obilatog izvora dobre pitke vode (odatle talijansko ime Acquaviva, dok se naši sačuvalo staro ime Kruč). Sada je središtem mjestu trg „piazza italo-slava“, gdje je i općinski dom i crkva; od crkve na trgu nije pročelje već zaleđe, jer ona je nekad bila na najvišem mjestu u gradu, pa pročelje je (u vrlo uskoj ulici) okrenuto prema starijemu dijelu grada, što je poniže crkve; a kako se mjesto u tome smjeru ne može više razvijati, jer je strmina preveć velika, tako se ono razvija od crkve na više, opet u smjeru prema vrhu, gdje je bio stari Kruč, i tako je glavni trg i novi dio grada ostao crkvi za leđima. Osobito se ovijeh zadnjih godina živo grade nove kuće, jer se mnogi Kručani vraćaju iz Amerike s kojom hiljadicom lira, pa im je prva briga, da kupe nešto baština i, ako nemaju od starine svoje kuće, da sagrade novu kuću. Kuće su naraski, kako u nas, sve zidane od kamena; kuće od gospode (ili, kako ih u ovijem krajevima talijanski zovu *galantomini*) od prilike su onake, kakve su starije kuće po našijem dalmatinskijem gradićima, ali obično sve, pa i težačke, ne šire se na široko, nego se radije penju u visoko, jer opći karakter gradnje je u Kruču baš gradski a ne seoski, to jest kuće su zbijene jedna do druge a rastavljene su uskim ulicama i nemaju vrtova; jedine tri gospodske kuće, što su jedna do druge (kuće porodica De Rubertis, Vetta i Graziani) imaju mali vrt s nešto loze, voćaka, povrća i cvijeća; zato i težačke kuće imaju ponajviše barem dva poda; jedan pri zemlji, gdje je ognjište i gdje žene rade, a drugi poviše njega, gdje spavaju. Ulice su pokaldrmane, ali nijesu baš osobito čiste, jer se po njima šetaju ne samo ljudi, nego i kokoši, koze i svinje, pa prolaze konji i kola, a i ljudi koješta kroz prozore bacaju na

ulicu, pa se prepušta kiši, da sve to opere i odnese ; ona to savjesno i učini, kad dođe, jer je mjesto na strani, pa voda po ulicama brzo otječe. Nezgodno je pak, što u večer nema rasvjete ; nego se o tome radi, da se i u Kruču uvede električka rasvjeta, koja je već uvedena u nekim bližnjim mjestima. Ali najnezgodnije je za putnike, što nema ama ni najmanje gostionice, pa nemaš gdje da prenočiš i da se založiš, ako nećeš da smetaš domaćima. Istina ovi su do sada uvijek pokazali, da su spojili talijansku ljubaznost sa slavenskom gostoljubivosti, pa svi mi, koji smo do sada tamo bili, ne možemo se dosta pohvaliti, kako su nas lijepo dočekivali i kako su na svakojaki način svi, i gospoda i prosti ljudi, nastojali da nam među njima bude dobro i ugodno, ali opet „svakog gosta za tri dana dosta“, pa se čovjeku ne će da odviše čestim dolaženjem ili odviše dugim boravkom smeta. Ta je misao i mene dugo odvrćala od toga, da tamo idem, da proučim njihov govor, dok se nije posredovanjem inženjira Ivana Giorgetti i kručkoga načelnika, viteza Ivana Graziani, a dobrotom našega čovjeka (ili, kako tamo govore, našega *ljuda*) D.ra P. Chiavaro našao slobodan stan, gdje sam se smjestio sa svojom ženom i gospodario kako u svojoj kući. I tako s njihovom pomoći, pa još s pomoći kručkoga općinskoga liječnika Dr. L. Vetta, mogao sam proučiti govor našijeh kolonista i sproveo sam u njihovu društvu i u krugu njihovijeh porodica vrlo ugodno ono mjesec dana, što sam tamo bio, jer su mi s najvećom pripravnošću i ljubavlju išli u susret svakoj mojoj želji i nastojali da mi u svemu budu na ruku, na čemu im i ovdje najsrdačnije zahvaljujem.

Teže je bilo s ostale dvije kolonije, jer do njih ne vodi cesta, pa ko ne može ili neće da jaše, treba da ide tamo pješke, i to po vrlo rdavom putu ; ja sam zato išao samo u Stifilič, a iskreno ću kazati, bilo mi je i toga dosta, jer sam morao hoditi preko 6 sati, da tamo stignem i da se vratim. Stifilič je mnogo više zapušten od Kruča, baš s toga, što nema dobre sveze s ostalijem svijetom, pa su i u njemu samome do zla boga neuređene ulice, tako da je čovjeku još teže po njemu hodati nego li do njega doći. Kad pak čuh, da od Stifiliča do Mundimitra ima još toliko hoda, koliko od Kruča do Stifiliča, i to po još goremu putu, onda nijesam ni kušao da idem u Mundimitar. Uopće ne bi čo-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА

vjek vjerovao, koliko malo dobrih cesta ima u ovijem krajevima; na tome se najbolje vidi nevaljalština burbonskoga režima u negdašnjoj napuljskoj kraljevini: premda je od godine 1860, kada je Napuljska spojena s Italijom, potrošeno u samoj pokrajini Molise preko 100 milijona lira za ceste i putove, opet mnoga i mnoga mjesta nemaju još sveze s glavnom mrežom cesta! A to nijesu zabitna sela, već varošice i gradići, gdje ima dosta imućnih i obrzovanih ljudi, koji su tako katkada osuđeni, da godinama ne izađu iz svojega mjestanca! — Inače za moju svrhu nije mi ništa smetalo što sam se u Stifiliću zadržao samo nekoliko sati a što u Mundimitru nijesam ni bio, jer mnogi Stifilićani i Mundimitrani dolaze često u Kruč, gdje mogu koješta kupovati, što u njih nema, pa ga zato oni i smatraju kako svoje glavno mjesto a i zovu „malom Napuljicom“, jer je Kruč mnogo veći i bogatiji i uredniji od Stifilića i od Mundimitra. I tako ja sam mogao i u Kruču razgovarati s ljudima iz obe ostale naše kolonije i uvjeriti se, da u govoru ovijeh triju mjesta nema nego sitnih razlika. Osobito je mnogo Stifilićana i Mundimitrana bilo vidjeti u Kruču na Uznešenje (22. septembra) i još više na Svetog Mihajla (29. septembra); Sv. Mihajlo je naime zaštitnik kručki, pa se svetkuje tri dana, to jest još i dan prije i dan poslije pravoga njegovoga dana. Tada oživi cijelo mjesto: ljudi ne idu u polje na rad, trgovci putnici donesu svakojake robe, a osobito pune vreće kostanjâ, što svi tada vrlo rado jedu; procesije idu po gradu, muzika svira, a u večer se bacaju vatre i na trgu pleše. Tom sam prilikom vidio, kako se i u najzabitnijim krajevima Italije ima smisla i ljubavi za sve što je lijepo: naše kolonije nemaju svoje muzike, pa kručka općina potroši nekoliko stotina lira da dobavi za tri dana muziku iz bližnjeg mjesta i majstora, što će vatre paliti. Muzika je ove godine bila iz vrlo malog mjesta i sastojala se od samih radnika i malih obrtnika, ali opet je mnogo bolje svirala nego li slične muzike u Beču, na primjer veteranske; vatre su pak bile vanredno lijepe, mnogo ljepše nego li sam ih nekoliko nedjelja prije gledao u bogatom i finom lječilištu Reichenau na Semmering-u kod Beča. Već zbog svečanosti Sv. Mihajla najzgodnije je vrijeme, da se ide u Kruč, druga polovica septembra, jer ljeti je i tamo vrlo velika vrućina, a zimi opet u kućama je dosta osjetljiva zima, jer imaju podove od kamena ili od cementa a nemaju peći.

Osobito se zlo prolazi zimi u Stifiliću, pa sam se uprav zgražao slušajući, kako se i u južnoj toploj Italiji može zepsti i stradati od zime!

Naši se kolonisti obličjem znatno razlikuju od južnih Talijanaca, među kojima žive; dok su ovi ponajviše crnomanjasti s crnim kosama i očima, oni su, kao što su obično naši primorci, smeđe kose, a i plavokosi, sa surim ili modrim očima; obično su srednjega stasa i dosta vitki. Među djevojkama i mladim ženama ima i po koja lijepa, a prije ih je bilo još više, pa su zato — kako mi rekoše — prije momci iz obližnjih mjesta rado uzimali žene iz našijeh kolonija. Stara se nošnja sve više gubi, osobito u muškijeh i u mladih ženskih; karakteristično je obilježje te nošnje u ženskih široki izvezeni vrat (*picèlj*) od košulje (*kòšilja*) i gunj na crvene i crne kocke (*gùnjica*), kojim se poviše košulje opašu preko života i bedara, tako da pokriva i prsi pa se vidi ispod otvorenog zubuna (*kòrpat*); osim toga nose suknju (*hàlja*) i pregaču (*màndir*) a na glavi rubac (*rùčnik*), pa bječve (*blčve*) i cipele (*škârpe*). Stariji muškarci nose još kratke hlače (*gràbeše*),⁵ od tamno modrog, gotovo crnog sukna, koje idu malo preko koljenâ i zakapčaju se ispod njih, a preko hlača i bječava dokoljenice (*šfivale*); od istog sukna kao i hlače imaju i prsluk (*kamžòla*) i kratak kaput (*žùpa*), a opasuju se crvenim ili ljubičastim vunenim pasom (*fàšeta*); preko svega nose okruglu kabanicu bez rukava (*plàšt*) od istog tamnog ili pak od smeđeg sukna. Nego to se sve nosi samo zimi; ljeti imaju samo košulju, gaće (*mùtane*) i prsluk, pa bječve, cipele, pas i šešir (*klòbùk*) od crnog pusta. Mladi ljudi nose već ponajviše obične hlače i kapute, dok se stariji ljudi sjećaju, da su u njihovo mlado doba stari još nosili mjesto sadašnjega plašta *crvenu* kabanicu. Na sebi su vrlo čisti i uredni, jer im žene jako na to paze, pa — kad nijesu na polju — jednako šiju i krpaju, pletu i ču, peru i suše rublje; ja sam gledao muškarce i žene i kada rade na polju, pa i tada su svima haljine bile u redu a rublje čisto. I u kućama im je sve u redu i čisto, ali osobito paze na krevete, pa je zbilja veselje gledati, kakve lijepe i čiste krevete imaju i prostiji ljudi.

⁵ Mjesto *brageše*, kako se još zovu u Istri, a to je mletačka riječ *braghese* koju su dakle naši kolonisti donijeli sa sobom iz Dalmacije.

Što se duševnijeh svojstava tiče, uopće su mirne ćudi i radišni, pa ih zato Talijanci vole, dok ne vole osorne i nemirne Arbanase. Ali opet poznate su njihove mane, da se rado povlače pred sud i zbog svakojakih sitnica i što će lako učiniti u tuđoj baštini štetu, da se osvete. Te su mane valjda ponijeli sa sobom iz domovine! ali zato nema u njih onog gadnog psovanja što se u nas tako često čuje. Uopće vidi se da su razboriti i bistri, kao što su i naši primorci, pa i rado šalju djecu u školu. Ponajviše su i dobri gospodari, pa kako je zemlja plodna, tako nije vidjeti da bi ko prosio. S te im strane u zadnje doba mnogo pomaže Amerika, otkuda je ovijeh zadnjih godina došlo u poštansku štedionicu kručku preko pô milijona lira.

Narodnijeh običaja, za koje bi se moglo reći, da su baš slavenskoga porijekla, imaju — koliko sam mogao opaziti — vrlo malo, ali opet im je ostao *bãdnjãk*, što ga domaćin naloži na badnji večer pa gori cijelu noć, dok je cijelu noć sto prostrt a na njemu svijeća gori. I slavenskog narodnog vjerovanja nema gotovo ništa; ja sam slušao samo za vile (*vilije*), za koje misle, da su kao zli duhovi što donose zlo vrijeme ili napanu na čovjeka te jako oslabi (*tũkle su ga vilije*). Narodnih pjesama sačuvalo se vrlo malo: samo nekoliko pjesmica, što još stariji ljudi znaju, mladarija pjeva već samo talijanske pjesme; vrlo je teško pak naći koga, što umije pričati naški koju priču (*fãt*, od tal. *fat-to* = zgoda), pa i tada to nijesu nikakve naše narodne pripovijetke već ili legende o svecima ili fantastične priče talijanskog porijekla. Interesantno je da se i u tijem pričama samo pravo pripovijedanje govori naški, dok se riječi, što govore razna lica pripovijetke, kažu talijanski! tomu je uzrok to, što su ta lica ili sveci (u legendama) ili kraljevi i gospoda (u pričama), dakle lica, za koja se ne može misliti, da znaju govoriti naški. I bogu se mole dandanas samo talijanski ili latinski, pa sam s teškom mukom našao par starica, što su još nekako znale da se prekrste naški, a jednu, što je znala Zdravu Mariju. Talijanski su im i pozdravi, pa ćeš jedva naći koga, što će te pozdraviti sa *dobro jutro* ili *dobra noć*; samo kada se praštaju, onaj što ide reče „*stani dobro*“, a onaj što ostane odgovori: „*poj zbogom*“. Talijanska su im napokon i imena; sačuvalo se još samo *Ivan* (Ivan), a nedavno je umrla starica, koju su još zvali *Mãra*, dok se sada u-

potrebljava samo talijanski oblik *Marija*. Naprotiv među prezime-nima ima još po gdjekoje, što je sigurno ili po svojoj prilici sla-venskoga porijekla: *Blascetta* (ali se izgovara *Blážeta*), *Matassa* (Matas), *Miletti* (Mileta), *Mirco* (Mirko), *Papiccio* (Papić) itd. Čudan je način, kako obično kažu nekomu ime: uzmu najprije njegovo kršteno ime, pa u genitivu ime oca mu, a napokon dje-dovo ili (ako mu je baba bila poznatija od djeda) babino mu ime u obliku posesivnog pridjeva na *-in*, n. pr. *Džêns Savêrija Mingùnin* = „Vice od oca Saverija a od djeda Minguna“, ili *Džovàn Tòmasa Ruzâlijin* = „Ivan od oca Tome a od babe Rozalije“; uopće od dva imena, kojim se kaže nečije porijeklo, prvo ide u genitiv jednine a drugo slijedi kao posesivni pridjev na *-in*, n. pr. *mèdik je sin Don - Džovùna Vètin* = liječnik je sin Don Ivana Vetta.

Jedino su u jeziku dobro sačuvali svoju narodnost! ali opet se samo sobom razumije, da su i tu pod vrlo jakim utjecajem talijanskoga jezika; tà mi na primorju znamo, kako je i na naš govor jako utjecao talijanski jezik, premda se naš položaj ne mo-že nikako isporučiti s položajem našijeh kolonista u južnoj Italiji! mi smo prelazili u Italiju zbog nauke i trgovine, a Mlečići su za nekoliko vijekova slali svoje ljude u Dalmaciju, da njom upra-vljaju, — ali naši kolonisti od 400 godina sasvim su odijeljeni od našega naroda, pa žive kako mali otočić odasvud opkoljen tali-janskim morem: u javnom životu, u školi, u crkvi čuju samo talijanski; čim maknu nekoliko korakâ iz svojega mjesta, moraju govoriti talijanski, pa je dabome u njih talijanski jezik mnogo šire i mnogo dublje zašao u njihov govor. Najprije se je njihov iz-govor, da tako rečem, potalijančio: kada ih prvi put čuješ go-voriti, čini ti se da su Talijanci, koji slabo umiju da govore na-ški! oni naime ne izgovaraju više, kao što mi izgovaramo, svaki vokal jasno i potpuno, nego neakcentovane vokale, osobito ako su pri kraju riječi, izgovaraju slabo i nejasno, tako da se ne čuje dobro, koji je baš vokal, a često se vokal uopće i ne čuje; u tome pogledu Kručani idu dalje od Filičana i Mundimitrana, jer su oni u jačoj svezi sa susjednijem talijanskijem mjestima, pa su zato i prihvatili talijanski izgovor više od ostalih, a i primili su gdjekoju talijansku riječ, za koju su ostali još sačuvali staru sla-vensku. Taj potalijančeni izgovor iz početka najviše i smeta ra-

zumijevanju, pa treba nekoliko vremena, dok privikneš uho i naučiš se nadopunjavati vokale, što oni izostavljaju, i razabirati one, što oni nejasno izgovaraju. Ali pored toga, što su se u pogledu izgovora vokalâ dosta potalijančili, u jednoj vrloj važnoj stvari ostali su pravi Slaveni, to jest u akcentu: oni naime imaju naša dva akcenta, slabi (uzlazni) i jaki (silazni), i to od prilike na istome mjestu, na kojemu ga imaju obično štokavci, samo što u slučajevima, gdje mi imamo slabi akcenat, akcenat ponajviše pada i na slog, gdje ga mi imamo, i na sljedeći slog, gdje je otprije i u nas bio a gdje su ga sačuvali čakavci, i to tako, da prvi slog izgovaraju *višim* glasom a drugi *jačim*; izgovaraju dakle od prilike kako u nas Lastovci ili na Korčuli Lumbardani; n. pr. *dòbrà, jèžka, ženè, lètím* (taj dvostruki akcenat bilježim naime mećući znak na *oba* sloga); oni dakle u razvitku naše akcentuacije stoje na onom interesantnom stepenu, gdje starija akcentuacija prelazi u noviju; njihova je nadalje osobina, što kratke akcentovane slogove rado razvlače, a što naprotiv duge neakcentovane slogove skraćuju. Inače su glasove našega jezika dobro sačuvali, samo što su izmiješali *ć* i *č*, pa *đ* i *ǰ* te izgovaraju oba glasa jednako, nekako srednje, ali bliže drugomu debljemu (od prilike kako u Dubrovniku i u drugim našim krajevima); samo kod glagola složenijih od *iti* i kojeg prijedloga, kako *doći—dodem* itd. izgovaraju ono *ć—đ* vrlo meko, kako omekšano *t* i *d* a ne kako pravo *ć—d*. Čisti su ikavci, pa sam čuo samo jedan primjer sa *e verjat—verjam* (vjerovati, — ujem), ali u dugim akcentovanim slogovima čuje se uz *i* i kao slabo *e* n. pr. *vri(e)m, dri(e)v*, pa bi moglo lako biti, da su u staroj domovini imali mješovit izgovor. Od susjednijih Talijanaca prihvatili su, što među *m* i *l*, *l* ili *r* umeću *b* n. pr. *mblad* (mlad), *mbliko* (mlijeko), *zemblja* (zemlja), *umbrit* (umrijeti) itd., a prema sadašnjim primorskim govornicima njihova je osobina, što glasove *sv* izgovaraju kao *sf* n. pr. *sfet* (svet), *sfit* (svijet), *s fami* (s vama). — Oblici su se uopće dobro sačuvali, ali se deklinacija pomalo gubi pod utjecajem talijanskoga jezika; zato nemaju više vokativa, nego ga zamjenjuju nominativom (*brat! bog!* = brate! bože!), a i lokativ se redovno zamjenjuje akuzativom (*na sfit* = na svijetu, *na ruku* = na ruci); amo ide i to, što muške imenice za žive stvorove mogu imati akuzativ jednak nominativu (*brata* i *brat* = brata). Od padeža

množine, što su u našem jeziku razvili nove završetke, u genitivu nemaju — *a*, nego ili su sačuvali stare oblike (n. pr. *volov*, *ruk*, *gusak*) ili su poprimili završetak — *i* (iz treće deklinacije) n. pr. *noži*, *popi*, *sestri*; za dativ, instrumental i lokativ (množine) razvili su kod svih imenica završetak — *ami* n. pr. *daj jist volami*; *je ga ujij zubami*; *što jimaš na rukami*? Novo je u deklinaciji, što su (opet prema talijanskome!) gotovo sasvim izgubili srednji rod te ga zamijenili muškim i što za nominativ i akuzativ množine kod muškijeh (i srednjih!) imenica imaju završetak — *a* ili — *e*: *grade* (gradovi), *prsta* (prsti), *kolin*—*koline* (koljeno—koljena), *gošt*—*gošta* (godište—godišta), pa kako i u množini akuzativ redovno zamjenjuje lokativ, tako i ovaj zadnji padež završava obično na — *a* ili — *e*: *što jimaš na prste* — *u justa*? Ali najčudnije je, što im kod ženskih imenica druge deklinacije akuzativ služi i mjesto dativa, pa govore n. pr. *rec' moju sestru* (reci mojoj sestri); a to je tim čudnije, što kod lične zamjenice trećega lica naprotiv za akcentovani oblik uzimlju i za akuzativ oblik dativa, pa govore n. pr. *sam-ju vidija*, ali *si vidija proprio njôj* (jesi li vidio baš nju?). Kod pridjevâ i zamjenicâ imaju za genitiv množine završetak — *ih*, a za dativ, instrumental (i lokativ) završetak — *imi* n. pr. *do ovih ljudi*, *s ovim ljudami*. Enklitični oblici ličnih zamjenica u jednini su *ma*, *ta*, *sa*, a u množini *nasa*, *vasa* n. pr. *ko ma (ta) je vidija*? *sa vidi*; *on nasa (vasa) je vidija*. Kod glagolâ vrlo je interesno, što je imperfekt sasvim običan oblik; u cijelom svojem životu nijesam čuo toliko primjerâ imperfekta koliko u ono mjesec danâ među našijem kolonistima, premda sam i bio u krajevima, gdje se imperfekt još govori, a još češće slušao govoriti ljude iz tih krajeva! šta više, oni imaju imperfekt i od perfektivnih glagola, i to — kao u našijeh starijeh pisaca — kada se govori o nekoj radnji, koja se obično događa ili ponavlja, n. pr. *jena* (jedan) *did stari rečaše „pater“* (očenaš) *na naš(u)*; *saki* (svaki) *par uri dođahu žene ka* (koje) *donesahu grozdje*; i završeci su mu u prvome i drugome licu množine stari, naime — *hmo*, — *hte*, dok se u prvom licu jednine može često čuti pri kraju i kao kratko *u*, tako da ide kroz sva lica ovako: *pisah(u)*, *писаš(e)*, *писаš(e)*, *pisahmo*, *писаhte*, *писахu*. Naprotiv aorista nema nikako, pa i to je bez sumnje opet utjecaj susjednijeh talijanskijeh dialekta, koji imaju imperfekt, ali

nemaju aorista. Vezu pak njihovoga govora s dalmatinskim posvjedočuje i to, što u jednini muškoga roda prošloga participa imaju uvijek završetak -a ili -ja: *reka*, *vidija*, *čuja* itd. — Sintaksa se je prilično održala neporemećena, ali ima i ta po nekoliko stvari, što nijesu inače obične u našem štokavskom govorima: pitaju bez rječice *li* a mećući skraćene oblike na prvo mjesto n. pr. *si ga vidija?*; mjesto *neće da reče* itd. govore *neće reče* (bez *da*) itd. — Ali gdje se najbolje vidi, pod kakvim su jakim utjecajem talijanskoga jezika, to su riječi i fraze, i mi smo doista na Primorju uzeli vrlo mnogo riječi iz talijanskoga jezika, ali opet tamo ih je mnogo, mnogo više! osobito za apstraktne pojmove imaju vrlo mnogo talijanskih riječi, dok su naprotiv za poljodjelstvo i uopće za težački posao, kojim se najviše bave, sačuvali gotovo same stare slavenske riječi; ali n. pr. mjesto *početi* govore *komencat*, mjesto *odgovorili* — *rispunit*, mjesto *ostati* — *vanzat* (avanzare), mjesto *blizu* — *kurt* (curto), mjesto *kasno je* — *čini kasno* (fa tardi) itd. itd. Pored toga sačuvali su i gdje koju lijepu staru riječ, koja se je u našim krajevima već zametla, n. pr. znaju još za *utvu*, koja se u nas spominje samo u narodnoj poeziji, za *desa* (desni od zubâ), što se u našem primorju nikako više ne čuje, za *jeliticu* (kobasicu), koja nam je (u obliku *jelito*) sačuvana samo u jednome rječniku iz XVII. vijeka, itd. Interesno je, što je u njih gdje koja riječ promijenila svoje značenje: *lastavica* nije lastavica već leptir (za lastavicu imaju talijansko *renula*), *žaba* nije svaka žaba već samo kornjača (a obična je žaba *ranjot*), *braniti* znači ne samo braniti već i tjerati (n. pr. *brani mačku* sa stola), *teli* se ne samo krava već — da prostitute! — i žena, *niknuti* znači roditi se (*kad si nikla?*) itd.

Kao primjer njihova jezika evo jedne male priče:

Fat (priča) di Santa Carmentina.

Biše jenu vot (jedan put, tal. volta) jena mat oš (još = i) jena tat (otac), ke (koji, tal. che) jimahu sam(o) jenu divojk(u). Ova divojk(a) činaš(e) život sfeti (sveti); saki dan ideš molit u crikvu. Mat ju šaljaše na skol (školu), ma ona meč (mjesto da, tal. invece) za po (poći) na skol, gredaš saki dan u crikvu. Jena dan je frundala (susrela, tal. frontare) meštric(u) i je ju pital, kak sa nosaš (ponašaše) njevoga (njegova = njezina) ščer. Meštrica je ri-

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

spunil (odgovorila, tal. rispondere), ka ne bi pola (pošla) mang (niti, tal. manco) jena dan na skol. Ova mat (u) večer, kada je doša muž dom, je mu povidala ovi fat e (i, tal. e) obedva su sa vrl n-suspet („vrgli su se u sumnju“ = posumnjali su), što činaše njihova ščer, i su sa vrl čuvat; sekond-dan („drugi dan“ = sutra) su ju vidil, ke je pola u crikvu tr je zatvoril vrata za njom. Mat oš tat su dubital (sumnjali, tal. dubitare), ke njifova (njihova) ščer činaše zali fin („činjaše zlu svrhu“ = zlo svršila), tr su dečidil (odlučili, tal. decidere) za ju ubit. Sekond-dan mat je čila (činila) kruh i dala jenu povač (pogaču), ke maše („imaše“ = trebaše da . . .) ponit tatu van. Pena (netom, tal. appena) ke je rival (stigla, tal. arrivare) ova divojk van, je vidil, ke tat je bij(a) furnij(a) (svršio, tal. fornire) izdust jena fos (jamu, tal. fosso). Nonda (onda) čini (govori) on(a): „komu činiš ta fos, tat? ću vit (vidjeti), se (da li, tal. se) stajem ja“. Je sa vrla utra (unutra = u) fos e tat je ju skana (zaklao, tal. scannare), je ju zapreta, tr je si ga poša dom. Dop tant temp (poslije toliko vremena, tal. dopo tanto tempo) je poša jena meštar s njevmi skolari pasijat (šetati, tal. passeggiare) nunde (onuda); ove skolare, kako pasijahu, su vidil četř lipe ružic i sekelike su tekle za hi (ih) nabrat, ma pena su rival kurt (blizu, tal. curto), ove četř ružic su se prominil na četř svić. Nonda ove skolare skupa s meštrom su rekle, ke nunde maše bit zaprećen koji svetac, su dal sindura kort(u) (javili su sudu, tal. hanno dato sentore alla corte), su pol dust, a su nal (našli) jenu divojk, ka jimaš jenu feritu (ranu, tal. ferita) na src, di (gdje) ju varaš (vraše) krv, oš jena librić (knjižicu, tal. libro) krajem (blizu), di govoraš, ke ova divojk biše svetic. — Nije već (nema više, svršena je priča!).

Jezik su dakle, kako se vidi, dosta dobro sačuvali pa ga — kako sam već kazao — još jednako u kućama i među sobom govore, premda se za nj slabo brinu. Medov prijatelj, prof. Ivan De Rubertis, bio ga je doista dobro naučio, pa je i prevodio na talijanski i izdao neke Medove pjesme; on se je prvi i zvao „Italo-Slavo“ i u zadnjim godinama svojega života (umro je g. 1889), kada se vratio u svoj rodni Kruč, učio je neke mlade ljude našem literarnom jeziku, od kojih ga je nedavno umrla advokat Vetta dobro znao, tako da je uvijek rado čitao naše knjige i latinicom i ćirilicom štampane. Ni boravak prof. Kovačića a

ni nastojanje D.ra Smodlake nije mnogo pomoglo, pa je jedina gospođica Concettina Giorgetti u stanju da prilično dobro razumije naš književni jezik i da dobro piše našom ortografijom. Prosti narod voli svoj jezik, ali ne može mu se zamjeriti što malo mari za naš literarni jezik: tã teško ga razumije, a nema mu od njega nikakve koristi! Uopće narodnoga osjećanja ima malo u našijeh kolonista: oni znaju, da su Slaveni (*Šklavuni* prema tal. *Schiavoni* u starijemu obliku *Sclavoni*), znaju i da su došli s one strane iz Dalmacije, pa i svetkuju svakog petka maja mjeseca spomen na dolazak u ove krajeve (tobože su došli jednog petka toga mjeseca, pa se zaboravilo kojeg, i tako svetkuju svaki petak!), ali kako se niko ne brine za to, da se sačuva ovaj ostatak našijeh kolonija, tako nema sumnje da će se i one skoro potalijančiti kako prije njih ostala mjesta slavenskoga porijekla u Molisu.

* * *

Naši su ljudi vrlo rano počeli prelaziti na drugu obalu Jadranskoga mora. Ako je vjerovati poznatomu langobardskomu historičaru Pavlu đakonu iz VIII. vijeka, oni su već godine 642, dakle nekoliko desetica godina, pošto su uopće zauzeli naše primorje, prešli sa svojim lađama u južnu Italiju, utaborili se kod grada Manfredonije i varkom ubili beneventanskog vojvodu Aja, na što ih njegov brat, koji ih opet prevari govoreći im njihovijem jezikom, strašno potuče (Rački, Documenta, str. 276). Može bit da je to više priča nego li istina, osobito je nevjerovatno, da je beneventanski vojvoda znao slavenski, ali svakako to dokazuje, da se već u VIII. vijeku vjerovalo, da su Slaveni s druge obale prelazili u Italiju. Sasvim je pak sigurno da je najkasnije krajem XIII. vijeka bilo u južnoj Italiji slavenskih kolonista, jer se god. 1290—1305 spominju porezi što su ih kralju plaćali Slaveni nastanjeni u raznim krajevima Napuljske kraljevine — u Molisu, pa sjeverno od njega u Abrucima i južno u Kapitanati (provinciji Foggia), gdje se spominje mjesto *Castellucium de Sclavis*, i u kraju *Terra d' Otranto* (sadašnjoj provinciji Lecce), gdje se opet spominje *Castrum Sancti Viti de Sclavis* (Makušev u *Zborniku* ruske akademije, knj. VIII, str. 68); specijalno se za naš Kruč govori u jednom pismu pape Bonifacija VIII iz god. 1297:

„castrum Aqueviviae habitatum cum vassallis Schlavonis“ (Magliano G., Larino, str. 182). Po svoj prilici i ti su Slaveni bili gotovo svi iz našega primorja, ali opet nema sumnje da ovi *sadašnji* naši kolonisti nijesu nikako njihovi potomci, jer bi inače njihov govor bio sasvim drukčiji. S druge pak strane treba i na to paziti, da se u tijem istijem napuljskijem spomenicima često spominju i ljudi s nadimkom *Bulgarus* i *Bulgarellus*, koji su dakle bili po svoj prilici Bugari. I doista u samom Molisu ima mjesto *Castropignano dei Bulgari*, ali jedina slavenska riječ, za koju ja znam, da se je tamo sačuvala, naime *did* (djed), svojim ikavskijem izgovorom pokazuje, da se je tu negda govorilo srpskohrvatski a ne bugarski!

Svakako o tijem našijem starijem kolonistima iz XIII. vijeka ne znamo dalje ništa! po svoj prilici bilo ih je malo, pa su se brzo potalijančili. Kad su pak u drugoj polovici XV. vijeka Turci počeli navaljivati i na naše primorske krajeve, onda su osim ovijeh našijeh sadašnjijeh kolonista u Molise još drugi bježali i u druge krajeve Italije. Tako znamo da su prolazili i u Abruce, pa još dandanas ostali tamošnji stanovnici zovu ljude iz nekih mjesta Slavenima (*Schiavune*), a Serafin Razzi nam u svom izvještaju (v. str. 1110) potvrđuje, da se još g. 1577. u selu Cupello kod grada Vasto govorilo naški. Još prije su se pojedini naši ljudi nastanjivali u trgovačkome gradu Jakinu (u Markama), najkasnije g. 1394, gdje se već spominju Slaveni iz Dalmacije i Hrvatske; bili su ponajviše nadničari, a najkasnije g. 1439. imali su svoje brastvo (*universitas*). Ispred Turaka su pak bježali naši ljudi (*Morlacchi*) u drugoj polovici XV. vijeka i u Jakin, pa ovi su siromašni i gladni bjegunci svima smetali, dok je sam jakinski magistrat živo branio one starije došljake, koji su pošteno zasluživali svoj hljeb u gradu, pa nije dao da se protjeraju iz grada, jer bi to bila za grad gotova propast (v. u Makuševa, Monumenta I., str. 195-204). Tada su se neki Slaveni nastanili i u gradu Recanati, južno od Jakina, i u njegovoj okolini, pa se je grad s jedne strane od njih branio, dok je s druge morao dopustiti, da se ustroji slavensko brastvo *fraternità degli Schiavoni* (v. Jagićev Arhiv, kn. XXVII., str. 82-85). I za te naše koloniste u Markama može se misliti, da su se brzo potalijančili; zadnji se put spominju, koliko je meni poznato, g. 1510 u Jakinu.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Крвава је...

Мићун П. Павићевић — Цетиње.

Крвава је ноћца ова
На мом небу зв'језде није,
Као срце од болова
Тмурна нарав сузе лије...

У пустоме селу моме
Ридање се смртно чује,
Ко облаци кад се ломе
Плач за плачем одјекује. —

То огњиште моје мило
Зли духови дрско тлаче,
Небо за њ је сузе лило,
За њ и моја душа плаче...

KAREL KLOSTERMANN

(češki romansijer i novelista).

Karel Klostermann, sad profesor za franceski jezik pri češkoj realci u Plznju, rodio se 1848. god. slučajno u malom gradu Haagu u Gornjoj Austriji kod svoje babe, Češkinje, koja je onda imala ondje staklanu. Kao dijete pođe u južnu Češku u Sušicu, gdje mu otac bješe liječnikom. Kad švrši gimnazijalne nauke u gradu Pisku, pođe u Beč na universitat i tu izuči medicinu 1865-70. Obiteljske ga prilike pozvaše nase u Češku i tu postane saradnikom češki novina. U toliko uvedu po češkim realkama nov nastavni predmet, biva franceski jezik, te je zato trebalo pedesetak novih učitelja i ponudiše našem Karelul suplencu za franceski na realci u Plznju. On se nje i primi 1873. godine, zatim se osposobi, postane stalnim učiteljem, te profesorom i do dana današnjega je pri istoj realci. Klostermann, naš simpatični učidrug u Beču na universitatu, rado se družio s nama Dubrovčanima i Dalmatincima, s nama stanovao i učio od nas srpski. Sada od dulje vremena zajedno s Gospodom i kćeri boravi u Dubrovniku, gdje se osjeća zadovoljan kao da je u svojoj domovini, jer iskreno ljubi naš jug i narod, koji mu odvrća srdačnom ljubaznosti.

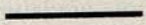
On je vrlo plodan češki romansijer, novelist i feljetonista, te je 1903. godine postao članom Češke akademije Franja Josipa I. u Zlatnom Pragu, od koje je dobio četiri nagrade za četiri svoja romana a posljednju ovih dana za roman „*Mlhy na Blatech*“ (= Magle na Blatima) Napisao još roman: „*Ze Sveta Losních Samot*“ (= Iz svijeta šumskih samoća), koji je doživio dosad tri izdanja; pak „*V Ráji Šumavském*“ (U Šumavskom * Raju) i „*Sklari*“ (Oklari ili Staklari); zatim „*Hostinný Dum—Bílí Samum*“ (= Gostoljubivi Dom i Bijeli Sa-

* Šumava = Böhmerwald.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

mum) koji su također doživjeli tri izdanja; „*Za Stěstím*“ (= Za srećom), bečki roman, koji je također dobio nagradu i tri puta bio preštampan; „*Kam spějí děti*“ (= Gdje se žure djeca), po kritici naj bolji njegov roman, tri puta preštampan; „*Světák z Podlesí*“ (= *Svijetak* iz kraja „Ispod Češkog Lijésa“). *Svijetak* zovu Česi svoje radnike, zidare, opekare i ost., koji na proljeće otidu u tudinu, pa se vrate zimi, ili ostanu nekoliko godina u svijetu, te se vrate. Ovaj je roman bio također nagrađen; zatim „*V Srdci Šumavských Hvozdu*“ (= U sreću Šumavskih gora), to je niz nekoliko novela; *Doměk v polední ulici* (= Kućica u južnoj ulici). To su humorističke crte, koje pripovijedaju o jednom profesoru, te je kupio kuću i imao s toga mnogo neprilika. Ova je knjiga doživjela više izdanja i mnogo se čitala. Napokon: „*Ve Světlech a Stínech Babela*“ (= U svijetlu i u sjeni Babela). To je knjiga o Parizu s nekoliko novela. Sad nam je za „Srd“ poklonio jednu od njih, biva „Gdje su nestale“ i mi je evo ovdje donosimo. A. V.

GDJE SU NESTALE

novela K. Klostermanna.

Teško je kazati zašto me baš onako jako pritezao *boulevard Richard Lenoir*, koji pravi golem luk i spaja *quai de Valmy* i *avenue de la République* s Bastiljskom placom. Običavao sam hoditi onamo osobito u jutro, te sam se bez određene svrhe šetao po trotoarima. Moguće da su me pritezala lijepa travišta i lijepe cvijetne lehe, ili da me hladio svježih dah vodometa. — Da kažem istinu, sad se više ne spominjem; znam samo to, da sam išao za jutrenim parama, koje su činile kao lake koprene oko krasnog Julskog stupa na Bastiljskoj placi. Gledao sam dug niz *camiona* (teških kola), koji su škripali a vukli su ih golemi, gotovo sve bijeli hatovi i ondje se vožahu mal ne cio dan. Sved sam obarao pogled u mutne potočiće, koji su brzo nosili svu nečistoću, lišće od kupusa i uvehle kitiće cvijeća, podizao sam pogled na prolaznike te su sjedali na imperijalima tramvajskih vagona i razgovarali se ili čitali novine, ili još često rastrešeno gledali u prazninu: ne znam zašto me sve ovo više pritezalo no što mogu izreći.

U jednoj kavani ovog bulvara, gdje po prilici u nj utiču *Rue Daval* (ulica Daval) i *rue Sédaine*, pio sam obično svoju kavu i čekao posve komodno omnibus da me odveze na svjetsku izložbu. U ovoj se kavani upoznah s ljekarnikom koji je dolazio ovdje iz svoje bližnje apoteke; postadosmo dobri prijatelji i provodasmo zajedno nekoliko časova razgovarajući se ili u kavani, ili poslije u njegovoj ljekarni. Jednom — bjesmo baš u naj ljepšem razgovoru — prolazila su mimo nas čudna dvojica; on čovjek po prilici od pedeset godina mršava obraza, koji bješe već uplaćen sijedom bradom. Bio je odjeven u crnu kaputu, koji mu je loše stajao i bio izlizan. Na glavi mu je bio starinski i već istrošen cilindar. Ona bješe mlađa od njega za deset godina, užasno ružna, posve nagrđena lica; njene oči bez

izraza, mal ne mrtve, bjehu duboko upadene; njeni žuti obrazi, koji su visjeli, naličili su, Bože ti mi oprost! — praznim obraznim tobocima kakve opice; i haljine koje su odijevale njeno suho tijelo bile zu zapuštene, nijesu joj *dolikovalе*, bile su istrošene i neočišćene, nikakva traga onog „šika“ kojim odvajaju i postarije Pariskinje. Moj ih susjed pozdravi okom poklimnuvši lako glavom; muški odvrati na pozdrav na jednak način, žena ne odgovori; može bit ga nije opazila. „Poznate li onu dvojicu?“, zapitah nešto začuden, „ovaj čovjek izgleda kao da nigda nije vruća okusio; a ženska je pravo strašilo“. Ljekarnik postade vrlo ozbiljan.

„Ovo su na svijetu naj nesretnija čeljad što poznam“, odgovori muklo, na što mi pripovjedi ono što ću ovdje ponoviti u glavnim potezima.

Gustav Ricardet bješe sretan čovjek; po zanatu krojač, a njegova struka prednji dio prslukâ, koje je on krojio i šio za veliku konfekcijsku radnju. Ovaj mu je posao jamčio stalnu zaradu, te se mogao oženiti za *Blanche Legris*, koju prije bješe dvorio za tri godine. *Blanche* je s druge strane radila škakulje od ljepenke i dobila bi nedjelno deset do dvanaest a kadgod i petnaest franaka. U novoj kući nije bilo dakle nikakve oskudice, štoviše mladi supruzi brzo prištediše nekoliko stotina franaka i to im omogući da dvoje žensko djece, koje im se rodi brzo jedno iza drugoga, predadoše seljačkoj dojilji na zdrav vazduh u gorovitu kraju, otkle se djeca vratiše, kad dođe vrijeme, zdrava, crvena i puna života, da ih je bila radost vidjeti. *Margot* dojilja, bješe potpuno izvršila dužnost, koje se bila primila a supruzi bi joj Ricardet iskazivali svoju zahvalnost, kad god su mogli.

Kad djeca porastoše, kakav je to bio život! Cijela kuća u ulici *Daval*, gdje su tada stanovali supruzi Ricardet, i gdje su još stanovali onda kad sam ovo čuo pripovijedati, poznavala je djecu i voljela ih je, štoviše sama zlovoljna i neprijatna vartarica davala im je kadgod bombona ili jabuku.

„*Ma mignonne*“, amo, „*ma cocotte*“, tamo — sve se mazalo oko njih, sa svakog su ih poda dozivali; naj više ih je mazala žena malog dućandžije bez djece, koji je imao svoju prodaju u kući; toliko je napunjala djecu voćem i slatkišima

da je trebalo da se šavac kadgod umiješa od straha da ne bi djeca pokvarila želudac.

I vesele su bile nedjelje i praznici! Priredivali su se izleti u *Sciresnes* i u *Meudon*, hodilo se na *culjke* blizu *Pointe du Jour*, vozilo se ladicama u *St. Ouen* i kao što su se radovala i klicala od veselja djeca, tako su i roditelji bili blaženi.

Madam Ricardet, dok je bila djevojka, uživala je najbolji glas; kad se udala, ostade valjana i poštena žena. Kako je bila lijepa i stasita, više kao žena nego kao djevojka, ne izbjegne raznim napastovanjima. Ali niko ne bi bio rekao, kako je snažno znala da se brani, ma da je izgledala kao oličena prijatnost. Kad bi se u večer vraćala kući iz radnje u *Rue du temple*, gdje bješe u poslu cio dan, dogodilo bi joj se kadgod da bi joj se nametnuo koji mladi gizdelin, a gdje god bi joj se nametnuo i kakav stariji gospodin, koji je ozbiljno izgledao, te bi joj se više ili manje smjelo ponudio da će je pratiti; ali bi ta preduzetna gospoda uzmakla zasramljena i ne bi se jamačno drugi put usudila da joj zanovetaju. Kasnije, kad više nije hodila u radnju i pravila škatulje kući, gdje je radeći opravljala domaće posle, i nadgledala djecu, izlazila je iz kuće obično u jutro, a pratila su je djeca, da predade gotovu radnju, tada joj se nije su tako često događale ove neprilike; ali zato se ugnijezdi u kuću golub gukalac, koji je počeo dvoriti i svraćati svoje poglede na nju tako da se toga sjeti sva kuća. To je bio mladić, koji je izgledao kao umjetnik ili djak, posve lijep momak i vrlo zaljubljen. On je sved skladno pozdravljao, vrtio se po cijele časove po basamacima ili po hodnicima samo da susrete mladu ženu, te joj muž bješe cio dan izvan kuće. Madam Ricardet podnosila je ovo dosta dugo vremena, jer se bojala da bi moglo doći do nemila prizora; napokon joj dosadi ovo neprestano progonjenje i nametanje tako da reče mladome gospodinu, kad ga susretne na basamacima: „*Monsieur*, vi mi dosadujete i gubite svoje vrijeme. Sita sam vašeg nametanja i upozorujem vas, da ću se tužiti vlasniku kuće, ako ne prestanete; kazaću i svome mužu“.

„Pusti ga“, reče šavac, kad mu se tužila na neprestane navale ovog čovjeka, „ne možeš mu zabraniti da te gleda. Što se tiče mene, smijaću mu se u brk, jer imam potpuno po-

vjerenje u tebe, ako se usudi više, tad ću drukčije zboriti s njim“.

U ovo vrijeme Lujiza, starije žensko dijete, bila je već navršila šest godina i polazila je školu; mlada ju je majka onamo svako jutro pratila i pošla bi drugi put da je kući dovede iza škole. I sada je radost s ovim djetetom bila svaki dan to veća: bilo je pametno, drago, shvaćalo je izvrsno i ne bi prošlo dana da je učiteljka ne bi pohvalila. Kući je ovo dijete bilo neobično marljivo i vježbalo se po cijele večeri čitanjem i pisanjem, pri čemu bi neprestano pitalo sad ovo, sad ono i tim bi često stavilo u nepriliku svog oca, čijega naj čvršća strana nije baš bila prosvjeta.

Zima se već primicala kraju i madam Blanche kao i prije pratila bi Lujizu do škole i dovodila bi je iza škole kući. Tada joj jednog vlažnog i studenog februarskog jutra vlasnik dućana, za kojega je radila, poruči da dođe u njega tačno u četiri časa po podne, jer se radi o novom uzorku za *etui*.

„Da samo znam, kako bi učinila da mogu iza škole dovesti dijete“, primjeti za ručka gospoda Blanche. „Znaš što, Lujiza? — Ostaćeš u školi kod poslužnika i čekaćeš me dok dođem po te.“

„Ali, majko, dobro poznam put“, odgovori Lujiza i poče ga opisivati divnom tačnosti. „Ne bi mi bilo drago da ostanem kod poslužnika, jer je vrlo surov i kaže nam da smo *petits monstres* (male nakaze) a ni njegova žena nije prijatna.“

Majka je to i sama znala, obuče sebe i dijete i kad oba dvojica iziđoše iz kuće, krenuše brzim korakom put škole. Kad dođoše, reče madam Ricardet iza kratka promišljanja:

„Dakle dobro, iza škole ćeš poći kući, ali čuvaj se da te kola ne pogaze i drži se trotoara, budi pametna, znaš! Ključ ćeš naći u vratarice.“

Tada poljubi dijete i pođe za svojim poslom. Dijete prođe kroz prostranu vežu, otrese sa svojih haljina nekoliko sniježnih pahuljica i nestane u tiski djece, koja su odasvuda dolazila.

Oko pet časa vrati se kući gospoda Ricardet; začudi se malo, kad nađe ključ svoga stana još kod vratarice, u koje ga je bila ostavila molbom da ga dade djevojčici, kad se vrati kući; mlade žensko dijete bila je utoliko ostavila kod susjede,

kako je običavala, kad bi izašla. Dode po nj i zapita da li je Lujiza možda tamo došla; ali o njoj nijesu ondje ništa znali.

U mukama prođu časovi; bješe već nastao gust mrak a dijete nije još bilo došlo. U toliko bješe na ulici nastala bijesna mećava; vjetar je gonio ispred sebe vihor sniježnih pahulja, koje su bile tako guste da su sasvim zastirale čelo kuća koje su bile na protivnoj strani ulice; plinovi plameni užeženi uvijahu se duboko, i nestalno trepćahu skileći.

Stoga tada majka poče jako zepsti; obuče svoj paletot, umota glavu vunenim ubruscem i krene trkimice put škole. Puzljive i ujedno lijepljive bjehu ploče pod njenim nogama; konji, iz kojih se podizahu bjelkaste pare, kasahu mimo nju dršćući, noge im se puzahu niz glatke ploče, na koje gvozdeni potkovi praskajući tako udarahu, da iz njih vrcahu iskre. Žena, koja je naglila i bila mučena užasnim nemirom, upiraše očajno svoje poglede u vrevu prolaznika; činilo joj se svaki tren da vidi kćerku, kako je guraju u ovoj struji ljudskih prilika i sjenki što bjehu pola zastrte tminom; dosta malih djevojčica gonio je sobom ova živa vijavica; ali nijedna od njih ne bješe njena Lujiza; uvijek se iznova uvjeravala da se vara, kad mišljaše da je vidi. Vjetar joj je zasipao bijelim pahuljama čelo, ubrusac na glavi, leđa, suknuju; svijet, koji se vrtio oko nje, šumio je i zujio — ona ne osjećaše, ne čušaše. Tmasto su stršili turobni zidovi užasne tamnice *La Roquette*, ne prodiraše iz njenih sablasnih, strašnih prozora nijedan zračak svjetla; kad god bi ona ovuda prije prolazila, sved bi ovo osjećala i njene misli našle bi put kroz stare zidine ovih prostorija očajnosti i prokletstva; i ovaj dan nije bilo inače, i ovaj dan kroz nji; provlačivahu se njene misli pored tuge njena srca i povraćahu se u nju još više uzrujane. Ne daleko odonle bješe škola. Zapijehana dotrči onamo — ne doznade ništa, prosto ništa.

Iznova pretrči nase, koliko su je noge nosile, u ulicu Daval; pode naj prije u susjede, kod koje je bila ostavila mladu kćerku Rose-Marie. Tu saznade da se njen muž povratio kući i da je pohitio njoj u susret, kad je doznao da se starija kćerka nije vratila iz škole i da je majka ište.

Bilo je očevidno da su se mimoišli u tami, u uličnoj vrevi, u neprestano bijesnoj vijavici.

Један зрачак uhvanja pojavi se u njenu sreću: možda će on naći dijete, možda će ga on dovesti kući... ali se muž ne vraćaše i njen strah bješe još užasniji. Pade na koljena, podigne ruke put nebesa, svijala se u klupko i na sebe se tužila... tromo puzaše vrijeme, prodoše dva cijela časa puna očajanja; bilo je osam časova, kad se muž vratio. Ču njegove korake na basamacima, u hodniku pred ulazom u stan, potrči mu u susret nadom da on vodi dijete. Ah, ne bješe ga našao, ne bješe mu ni naj manje ušao u trag. Otidoše tada zajedno na policijski komisarijat, gdje javiše događaj. Ondje ih nagovarahu da ne očajaju i nastojahu na sve načine da ih utješe: svaki dan zabasaju djeca, zalutaju, nađu se i budu dovedena nase roditeljima; obećaše im da će odmah raspitivati za nj i netom dijete bude nađeno, možda i one iste noći, da će im ga dovesti kući.

Malo odahnuše, i počеше se opet nekoliko nadati, ali u noći, kad su bdili uzaludno čekajući, povećaše se njihove muke...

I jedan dan i jedna noć, i deset i dvadeset noći, ko bi opisao očajanje koje su ovi dani i ove noći donijele!.. O malo Lujizi nikakva glasa, ne nađe joj se nikakva traga, sasvim ništa, nikakav komad haljina, nikakve knjige, nikakve tablice, ništa ne dođe na vidjelo čim bi se moglo ući u trag. Djecu u školi ispitaše i preslušаше i sud potraživaše -- sve zaludu, niko nije znao ništa, ne naide se ni na što. Tada očajanje tjeraše nesretnoga oca svaki novi dan na ostrvo *de la Cité*, gdje za staroslavnom katedralom *Notre-Dame* mračni zidovi *Morgue* strše; u ovim strašnim neugodnim zidovima nesretnik je provodio dugih časova, tražeći bi li ugledao mrtvo tijelo svoje miljenice. I naj strašnija stalnost činila mu se kao spasenje iz ove neizrecivo premučne nestalnosti. Ali ga ne dopade ni ovo strašno spasenje: ne nađe svoje dijete između bezimernih, neznanih mrtvaca, žrtava nesretnih događaja, očajanja i zločinstava, koje, kad padnu u žvalo nezasiťnog Moloha, što su ga nazivali Parizom, i kad ih nađu nepoznate, tamo izlagaju.

I na polju pod prozorima ove strašne kuće tekli su mutni valovi plahovite rijeke, koja u posljednje doba sa čestih poplavica bješe neobično nabujala... i netom bi on vidio ove

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

valove, koji su neprestano bježali, kako su u vrtlogu i bučno mlatali na zidove iz dna obale i na goleme mosne pilove, njegova je poremećena duša hitila za njima, kao da hoće da stigne dijete, koje su valovi zanijeli u daleku daljinu, čiju su milu glavicu i bijelo tijelešće, žrtvu razbojničke ruke, možda tiho ljuļjali, možda su i u divljem bijesnili nemilosno razdirali.

Potraživanje policije pored svega nastojanja ostade bezuspješno; jednom se nađe u nedospjetno dugoj ulici *des Pyrénées*, u blizini groblja *Perè-Lachaise* čepac* izgažen i izmrljan kalom; pokazao ga nesretnoj majci a ona izjavi da bi to mogao biti onaj, te je u onaj kobni dan imala na glavi Luiza, kad je iščezla.

Ovo bješe sve. Mala, mila Lujiza bješe nestala za sved, ne drugačije, nego kao da se prosjela u zemlju. Tražite list, koji je vihar u morsku pučinu otpuhao, i pitajte što se dogodilo s njim!

Samo jednu stvar primjetite: mladi čovjek, koji je tako uporno dvorio gospodu Ricardet, ponudi joj svoju pomoć u potraživanju za iščezlim djetetom; ali način kojim je to učinio, otkri tako otvoreno njegovu nečistu namjeru, da je ponudena pomoć bila sasvim odlučno odbijena, na što on porugljivo primjeti:

„Nemojte zaboraviti, madamo, da jedan sam čovjek kadgod zna više nego sva policija zajedno“.

On se malo poslije iseli iz kuće i pored svakog ispitivanja ne mogahu ga više naći, što supruge Ricardet dovede do zaključka, da je on izmislio davolsku osnovu, koja je bila u vezi s iščezavanjem djeteta; ali jer, ne gledeć na njegove već napomenute riječi, nije bilo nikakvih drugih dokaza protiv nje, policija bješe uvjerena da se poslužio onim riječima samo zato da se osveti žudenoj ženi, što ga je bila odbila.

(Svršit će se).

* Harbe, škufija.

KAKO SAM SPROVEO BOŽIĆ.

Nikola Simić.

Nekoliko dana pred same božićne svece pade mi gornjak u kuću.

— Fra Luka vam šalje pun naramak pozdrava i ovaj *bulletinić*. Izvadi iz pripašaja komadić zameljana listića i pruži mi ga.

Razmotam, čitam: „Obećao si, da ćeš mi u pohode; pošto te još nema, šaljem ti konja i čovjeka, nek odpadnu te čari. Tvoj fra Luka“.

— A kako fra Luka? — upitam, kad pročitah pismo.

— Kô fra Luka, onaki se može! Nego, ako ste za puta, ne kasnimo; šaka dana, ima poproć, a u ovaj zeman, red je za vidna konak hvatati.

U čas se opremih, podoh. U sam suton padoh pred kuću fra Luke, koji netom me nešto iz daljega ugledao, stao mahati rukama, javljajuć se: Nu ti ga! nu ti ga!

— Jesmo li sjegurni? — upitam ga, kad vidio na kući raspuknut zid s vrha do zemlje.

— Prodi me se, godina je da pišem i moljakam, da mi ovo kućetine poprave; ali rek bi, da su gluhi na oba uha!... Prigni se, da čivericu ne stučeš — opomenu me, uvadjajuć me u nešto niske i uske sobice. Kad mi dao kapac rakije da se ugrijem, sašao u kuhinju, da se sa momkom, dogovori za večeru. Dok je fra Luka bio u kuhinji, razgledao sam sobicu. U jednom nuglu sto za pisanje, uza nj tronožni stolac. Po stolu razbacano kartušina, novina. U drugom nuglu opet stolić zastrt bojadisanom *inceradom*,* na njemu poredane šalice za kavu, a u svakoj nasaden limun. U nuglu do vrata tronožno umivalo, pokriveno ručnikom. Uza zid prama prozoru divan je, koji preko dana služi, da se pohodnik na nj izvali, a obnoć prijatelju,

* povošteno platno.

jali namjeniku za spavanje. Rek bi, da se samo u toj prigodi uravna, inače na dva kraja ostaje uvijek udubljen. Nije od potrebe ni spominjat, da kad ko na nj leže, po koja daska ispadne. Po zidovima vidjet je i slika svetaca, a podnu okvira utaknuto posjetnica svih onih žandara i finanea, koji mu kadkad nabijaju konak. Do prozora o čavlu visi ogledalo i kajiš, o što tere brijaćom britvom, kad mu se obrati. Na prozoru jedno puknuto caklo zalijepljeno hartijom, a na naslonu prozora daska je i nož za križanje duhana i neki stari novci, jamačno istreseni iz škrabice od *lemozine*.* Vas se pod crni malim progorjenim rupama. Fra Luka u toj pustinji, gdje mu je mnogo toga prikraćeno, hoće da uživa tu nasladu, da zatutumi na dug čibuk, a ne trpi, da mu se žigicom pripali, već hoće ugljen, koji mu dječko između dva špraljka nosi iz kuhinje, ili sluga, premećuć ga s dlana na dlan. Kad ugljen s lule padne na pod, niko ne mari da ga ugasi, dok se sam ne sjeti. U starim i trošnim kućetinama i vatra ima pameti.

Dok se fra Luka u drugoj sobici nečim zabavljao, a ja tako razgledao, dreknu sluga, podno stepenica: — Na stolu je!

Sadjosmo na večeru. Suvišno je, da čitaocima iznosim *mènu*; jer svak može lako pogoditi, čim te siromah župnik može pogostiti u zabitnoj zagorskoj župi. U mrsne dane komadićem suha mesa, ili najboljom, ako zakolje kokoš; a za posna dana bakalarom i kojim jajem. Odtud nikakva čuda, ako su kod naših župnika na selu čorbe odviše slane, što opet ne mari, ako ih možeš zaliti dobrom kapljicom. Toga je kod fra Luke bilo, s toga nijesam vele žalio na njegovu slanu čorbu.

Kuća fra Lukina uz crkvu je, na osami. Nešto podalje rastrkani su komšiluci, a ima ih, te su se razrašili i na više kilometara dalečine. Kad ga tamo zovnu na bolesnika, vas dan mu je poč i vratit se. U tim prigodama pruži bolesniku svu popudbinu.

Fra Luka ima slugu, vremešna čovjeka, koji na dlaku naliči svim poslužnicima seoskih župnika: mrka pogleda, osorne besjede, kô naučan gospodarit u kući, a izdirat se na seljane. Uz slugu drži i dječka, da ga posluživa. I taj nosi na sebi

* milostinja, prosjačenje.

sva obilježja onih, koji oblizuju lonce župnikove: butrastih obrazica, vas kô saliven, a po licu obično zamazan. Posô mu je jutrom nositi gostarice u crkvu, služiti misu, i kelati nogom kape seoskoj djeci. Plata mu je, koja noga u trtenjak, čim ga često u kuhinji dariva sluga.

Po duši naši zagorci nijesu vele župniku zanovetni. Bez kakve velike teško da mu ko u kuću pristupi. Jedino svecem iza mise, doći će po koji, da u kuhinji pripali lulu, a usput poviri, što se u bakri vari. Do župnika pristupe, kad se oklade, koliko je komu godina, da im zaviri u knjigu rođenih, ili da ga zapitaju, u koji dan pada kakav svetac.

Na Badnji-dan u jutro zakanim se da otputujem, kako ću taman na večeru kući prispjeti.

— Ti baš ode? — upita fra Luka, kad vidio da se spremam na put. Ne htio me ustavljat, jer znao, da Božić zove svakoga svojoj kući. Dade mi konja i pratioca, alalismo se, te svojim putom.

Nebo se namrgodilo, vrijeme reži, kô da snijegom zaudara. Odmakosmo dobrim, dok zapadosmo u samu ljut. Moj pratilac vještiji od mene opomenu me, da je testom dugo izvijat, o čemu sam se i sam uvjerio na dolasku, te me nagovori, da okrenem na prečac, čim bi prištedio gotovo polovicu puta. Bojeđ se, da ga možda ne poslušam, jer mi tako bilo gaziti vratolomnom oputinom, stao me uvjeravat, da se dobrom lulom duhana može stignuti do na vrh stijena, a kašnje mi se lako svaliti do kuće, jer sve pod nogu, a kako se primim te putine, ne će me smetnuti do pred samo selo, gdje me opet čeka testa.

Kako sam se smrzao na konju, nije mi se bilo teško sklonuti na savjet moga pratioca, te netom stigosmo na prečac, sjaših, opremim njega i konja natrag, a ja opružim dalje. Ovom prigođom uvjerio sam se, kako lula duhana kod naših zagoraca neobično dugo traje, jer sam ih mogao ispušiti i deset, a da se još nisam primakô tim blaženim stijenama, otkud sam se mogao za čas svaliti do kuće.

Nigdje ne sretam žive duše, premda po koji bič vune o drači, komad suknene krpe, kakva okorena priječalina, na što se putom namjerim, odaje, da ipak tuda prolazi živi stvor. Dan

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

dobrim nagnuo, a ja ni na pô puta. Sretam gornjaka, nosi na uprte torbu, iz nje viri rep bakalara.

— Blagoslovi, poštovani! — pozdravi me, kad se sastadosmo.

— Bog, prijatelju!
— Daleko se zaputili?

Kažem mu, a on će ti meni:

— Nije vam puta večeras do kuće, oteti će vas mrak. I po danu valja pazit, kud ćeš nogom, a kamo li po noći slijepat po ovim vratolomima.

— A sad kud eu, Bogom te kumim?

— Nešto podalje naći ćete nekoličak pojata, tu možete prenoćiti.

Zbilja, nakon malo, kad stigoh na okuč, opazim niže puta nekoliko pojata, slamom pokrivenih, amo tamo rastrkanih. Sadoh do prve. Da eu ući, onako lupim glavom o niska vrata.

— Bićete se udarili, muko moja! — javi se, pomlada ženska glava, dižuć se s ognjišta, s preslicom za pasom.

— Nije zla — odvratim, napravljajuć ulupljeni klobuk.

— A koja vas sreća amo k nama nosi u ovo doba, zar ko ne može?

Uzela me za župnika.

— Nije, moja kumo, nego sam ti kô putnik pao na konak.

— Da ste u zdravlju, ali rano moja, nemam vas, kukavica, na što dočekat.

— Ništa za to, samo nek mi je glavu zaklonit do u jutro.

Bijedna žena iznenađena tim neočekivanim i neobičnim posjetom smela se. Uklanja mi ispred nogu, što smeta; uzvrtila se, namješta po kući ono nevolje, da dade nešto reda; otire pregačom stolac, nudeć mi: — Evo sjednite, bićete umorni! A ti, smrtni grijehu, — malomu će, koji se u me zablenuo — stakni tu vatru... da sam vam se, jedna i kukava, nadala, moglo se što nać, koje jaje... paće danas je post... jadi moji, što eu ti!

— Ne staraj se ti za to — tješim je.

Dok se tako jadala; poskakujuć, tresuć zubem o zub, rukama pod pregačom, ušla sputna curica, čučnula na ognjište, te stala okrećat i provlačit kroz plamen u okočenute ruke.

— Ni pozdravit, vrlo li si to divlja, zar ne vidiš, ko je došao? pokara je majka.

Curica se okrenu, vidi me, ustade — nijesam ih ni vidjela — stidljivo promuća.

— Grij se ti moja! — ja ću joj.

-- Nemam ti, dušo moja, nego ova dva mravka; čovjek mi je umro ovo je druga godina, pa sam ti ostala kô sinja kukavica. Stiskamo se u ovo nevolje; a svi smo ovdje na tanku imanju, nijedna kuća ne može dokrušit.

— A slušali te curica?

— Janje moje sva mi je zlatna, kud bi bez nje? Žalobna, bosa mi je, obija vazdan po glavičinama, da napase one dvije ovčice.

— A mali? — upitam.

— Vas je on svoje maje, ne jako mi je još, poslušaj i on.

Izvadi iz vreće nekoliko krumpira, stavi ih u prpu, da ih ispeče. Kad se ispekli krumpiri i meni ponudila.

Oni uz vatru, a ja zakunjao na stocu. Kroz raspala vrata prodiru u pojamu leputi snijega. Kad u jutro otvorio vrata, prilično zamelo, ali ne bilo zla. Mali nekud šmignuo. Do malo, eto ti se vraća noseć dvije mrtve sjenice, što uhvatio pod ploku. Operušao ih, natakao na špraljak, da ih ispeče na žeravi. Kad ih ispekao, nosi ih meni na ručici.

— Milo moje, podijelimo: meni jednu, a tebi drugu.

Kad vidio, da se vrijeme razgalilo, odlučio na polazak.

— Mišu moj mali, ti si mene počastio zaoblicom, evo ti kruna, da ti majka kupi kapu, — veselo primi krunu i poljubi me u ruku.

I sirotnoj udovici poklonio sam nekoliko kruna. Ona mi grčevito stisne ruku, ljubeć je i jecajuć: — Zdravlja se svoga nanosili, zenico blagoslovljena, svetih misa se nagovorili....

Blagosovi bijednih sirotâ pratili me, dok sam odmakao.

O POSTANJU POLJCA

(geografsko-socijološke primjedbe).

— 2 —

Prof. Filip Lukas — Sušak.

Hoćemo li da riješimo položaj i tipove naselja u današnjim Poljcima, treba proučiti etničku predispoziciju starosjedilaca. Imademo više svjedočanstva iz srednjeg i novijeg doba, koja nas upućuju u položaj i tipove rumunjskih naselja. Grof D' Hauterive u svojoj spomenici od god. 1787 iznaša, da se u Moldaviji izdižu sela u brdinama, a da se ne vidaju blizu komunikacionih linija, jer su seljaci s tlačenja i rata pobjegli u nutrnjost zemlje, da izbjegnu dužnostima, koje moraju bez ikakove plate spahijama vršiti. *Le depopulation des lieux, qui sont sur les grandes routes riest qu'un déplacement, les villages s'enfocent dans les terres, preferant l'obscurité des vallons a l'esposition trop apparentes des collins, et s'exemptent par lá de la charge de livrer des thayinc gratuits et des chevaux qu'on creve sans les payer.*¹ O tipu stanova imademo izvješća putnika te su u srednjem vijeku putovali kroz Balkansko poluostrvo. Rumunjski su stanovi prema njima bili građeni pod zemljom.² Položaj i tipovi naselja daju nam naslućivati bijedu stanovnika i njihovu podređenost. Pred ršumom slovenskim Rumunji se također u 7. vijeku ukloniše sa komunikacionih linija i izbjegoše u brda. Tu su bili sigurniji te mogoše po volji timariti blago. Kakovi su im bili stanovi, teško je kazati, ali prema daleko savršenijim iz poznijeg doba, treba zaključiti, da su bili prava duplja. Danas se još u Poljcima nalaze stanovi, građeni bez vapna od masivnog kamena, jednim dijelom pod zemljom. Starije kuće nemaju prozora, već malo okance sa strane ognjišta. Tip kuće je romanski, a ubraja ga Dr. Rudolf Meringer u ko-

¹ Memoire sur l'etat de la Moldavie en 1787. Bucarest 1902; str. 92.

² B. P. Hasden: Istoria critica; str. 234.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
В
Л
И
О
Т
Е
К
А

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

min kuću.¹ Ovaj se tip uzdržao uz različite varijacije kod svih romanskih naroda Prauzorak bi mu bio rimski atrij. Učelak (zabat) je kuće okrenut spram juga, a pročelje većinom spram zapada. Kako je radi plastike zemlje gornji dio zemljišta izdignut, tako se gornji učelak gubi u zemlji. Ovi su stanovi iz poznijih vremena prvobitni, biće bili većim dijelom pod zemljom. Karakteristično je, da na starim kućama učelci su redovito okrenuti spram juga, a to može označivati način, kako su iz zemlje sve većma na sunce izlazili. Osim položaja i tipova naselja pridošlice su od starosjedilaca primili silu riječi u kućnoj porabi. Samo nekoliko sam prikupio, da dokažem veliki utjecaj prvih stanovnika na došljake, a moglo bi se još silu drugih riječi sabrati. Od starosjedilaca primiše „soba“ (ilirski „soba“), vatra (il. votra), kuhinja, u Poljcima kužina³ (rumun. cuina, lat. coquina²), komin³ (focolare⁴), komoštre⁵ (catene⁶), katri-da⁵ (seddio⁷), nebo ili bôta⁸ gornji dio peći (rum. botica⁹), kamara⁸, konoba¹⁰, Mutogras, ime brda, što leži ispod sela Kru-ga (Mons grassus¹¹).

U zborniku za život i običaje narodne, ova su imena uvrštena, da se govore u Poljcima, ma da okrom njih rijetkih, upotrebljavaju se ona i u međašnim mjestima, a nekoji po cijeloj Dalmaciji. Ovo ne umanjuje snagu prvobitnog utjecaja romanskoga elementa, jer pozniji utjecaj romanske kulture, kako će se vidjeti, bio je u Poljcima veoma slab.

Ništa nije milije idealnim historiografima, nego isticati neke dobre osobine rase — ma da etničke narodne osobine niko ne može zanijekati — te na ovim, većim dijelom apstraktnim, osobinama graditi prošlu veličinu naroda. Ratzel nasuprot

¹ Dr. Rudolf Meringer: Das deutsche Haus. Graz 1905; str. 100.

² C. Jireček o. c. str. 36, 37.

³ Zbornik za narodni život i običaje VIII. Poljica: str. 262.

⁴ Dr. M. Bartoli: Schriften der Balkankommission. II. Wien. 1906, str. 192.

⁵ Zbornik str. 263.

⁶ Dr. M. Bartoli o. c. str. 251.

⁷ Dr. M. Bartoli; o. c. str. 194.

⁸ Zbornik za narodni život; str. 264.

⁹ str. 175.

¹⁰ Zbornik; str. 268.

¹¹ Dr. M. Bartoli; o. c. str. 306.

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

tvrdi,¹ da su nužni vanjski elementi, da se stvori država, jednako, kao što je potrebita narodna mješavina, da se razvije narod. Finot² je otišao još i dalje, te je ustvrdio, da razlikosti među rasama i ne opstoje u sebi, već da su to samo fikcije naših moždani. Jedino konkretno što opstoji, to je narod, ali je i on rezultanta različitih etničkih elemenata. Narodi su prema tome samo *mixtum compositum*,³ a narodne osobine rezultanta socijalnog *milieu*a.

Kakav se proces razvio dolaskom Hrvata i Srba u ove krajeve i kako je na ove djelovao novi prirodni i socijalni *milieu*, dade se u glavnim crtama prikazati.

Useljenjem Hrvata i Srba u rimsku Dalmaciju našle se dvije glavne klase stanovnika, jedna spram druge. U kulturi inferiorna rasa bila je bez sumnje slovenska, ali je ova bila osvajalačka — na mišici i brojem jača. Spram ove klase stajali porazbacani Romani i oni u dvije grupe odijeljeni; starija, kako je već rečeno, na morskim međama i po ostrvima, mlada — isluženi rimski vojnici i poromanjeni Iliri — po brdinama. Useljenici, kada dodoše u ove strane, bijahu još u emotivnom kulturnom stanju — upotrebljavahu još svu produktivnu energiju za boj.⁴ Romani nasuprot prevališe davno ovu primitivnu fazu, tada razvijahu ekonomski organizam.

Pri riješavanju političkih i gospodarstvenih problema, treba prozrijeti u odnošaje, antagonizam i borbe ovih grupa, jedne protiv druge.

Hrvati zapremiše suhe međe; u prvom redu plodna polja. Posred njih življahu u brdinama bez tvrdog porodičnog uređenja otančani Romani; na morskoj međi i po ostrvima stanovahu kulturni predstavnici latinstva u Dalmaciji. Nastojanje

¹ Ratzel: o. c.; u uvodu; Ratzel: Der Staat und sein Boden.

² Finot: Les prejugué des races. Paris 1906.

³ L. Gumplowicz o. c. str. 175. Dr. N. Colajanni. Latini e Anglo-Sassoni: str. 8—45.

⁴ A. Brooks: Das Gesetz der Zivilisation und des Verfalles; Wien, 1907. str. XI—XXXII. Pisac umno dijeli eijeli razvitak čovječanstva u dvije faze: u fazu emotivnog tipa, koji dava vojnika, svećenika i umjetnika, i u gospodarstvenog čovjeka, koji svu energiju razvija u sticanju kapitala. U ravnovesju ovih tipova vidi pisac kontinuitet historije.

ovih zadnjih išlo je za tim, da se individualizuju na morskoj medi, te da se, oslanjajući se na prednost luka, otrgnu od kopnenog veza. Produktivnost zaleda, useljnjem došljaka, bila je pala na ništa, pak su slovenska plemena Romane u njihovom gospodarstvenom razvitku više ometali, no im bili od pomoći. Ali kako je nastojanje Romana bilo, da se individualizuju na morskom rubu, tako je trebalo da došljaci radi svoga opstanaka prisvoje morske mede.

Prema smještaju Dalmacije, historička gibanja mogu doći s juga i sa sjevera. Ako i prijedemo preko kolonizatorne djelatnosti Helena, Rimljani su prvi počeli vršiti amo silnu vojničku ekspanzivnost. Za seobe naroda, u doba dekadence rimske, historičko gibanje dolazi sa sjevera. Ovome su gibanju bile u prilog i suhe mede Dalmacije. S južne strane ispon je veći, klima sve oporitija, tako da je primorski Rimljanin nerado prodirao u kopno. Nasuprot historičko gibanje sa sjeverne strane može lakše prevaljivati brda, jer je planinski ispon manji a jednom započeto gibanje rad fizičke ustrajnosti ne može se zaustaviti već na morskim međama. Osvojenje obala bio je glavni uvjet, da se useljenici mogu geografski omedašiti i u nutrašnjosti urediti.

Ali osvojenje morskih meda uvjetovalo je uništenje ili nagodbu sa Romanima. Druga se eventualnost dogodila i s njome cio okret društvenih i političkih odnosa. Nagodba nije bio početak već zaključak spoznaje međusobnih sila. U početku je bio odnošaj među njima što više neprijateljski a valjda bi se bio dovršio uništenjem slabijeg dijela, da se nije umiješao i drugi znameniti faktor — hristjanka vjera.

Varvarsko emotivno čuvstvo ogrija se žarom novoga nauka. Jer su nosioci novoga nauka bili u početku sami Romani, nastalo je njihovim utjecajem neko romanizovanje Hrvata; lagani gubitak njihovih etničkih osobina i nutrnje njihovo pretapanje.

Na Romane su takoder useljenici utjecali u mnogom pogledu. U oskudne žile uliše doseljenici krvi svježije i zdravije. U svedernim ratovima na moru i na kopnu, gubili se starosjedoci vidljivo, a kako stajahu o sebi i plodovitost im je opadala. Morali se ženiti vremenom od došljaka, čime je započelo

U
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

njihovo slavizovanje. Činjenica je, da se u dalmatinskim gradovima naj prije susretaju slovenska ženska imena, a tek dočnije i muška. Ovakovo međusobno pretapanje samo je uobičajeni oblik, po kome se u historiji razvijaju nove sile, a da se kulturni kontinuitet ne prekida. Nagodba nije značila trajni mir, već samo primirje, jer je borba između Romana i Slovena, te između različitih društvenih kasta, bila jedini sadržaj starije naše historije. Borba je samo primanjem novih kulturnih elemenata dobila drugi pravac i energiju.

Prijelom je među njima kašnje nastao uvedenjem staroslovenskog jezika, koji je ozbiljno zaprijetio nacionalnom opstanku starosjedilaca.

Ovakav se je proces razvijao na morskoj medi između osvajača i starijih stanovnika; na kopnu ponešto diferensije od ovoga. Ovdje osvajači upotrebljavahu spram osvojenih pravo jačega. Svu plodovitu zemlju uzeše kolektivno za sebe, a starosjedioce prognaše u brda. Nijesu još bili razdijelili zemlju u privatno imanje: „moj“ ili „tvoj“ već u „naš“ ili „vaš“. Osvajači kao masa bijahu gospodari, imaoi, vlasnici; ostali bijahu bespravna bića.

Ovom kolektivnom imanju, u uživanju odgovarao je način zapreme Dalmacije, a k tome i unutrašnja organizacija kod Hrvata. Zemlja nije bila na jedan mah niti skupno zapremljena, već postepeno i odijeljeno. Decenije je trajalo spuštanje Hrvata spram mora, uz veću ili manju intenzivnost napredovanja. Plemena su prodirala posebice, dok ne bi časovita ratna potreba nametnula zajedničku akciju. Pojedina su plemena zauzela ovako plodnije krajeve te ih podijelila na bratstvo i zadruge.

Zadruga je bila jedinica narodne organizacije, ali labava i nesavršena.

Narodni se ponos koči isticanjem starih narodnih uredaba, a među ove spada i zadruga. Pronikne li se bolje u organizaciju zadruge, nalazi se u njoj tamnih strana. Ona je samo jedna faza u socijalnom razvitku, a dolazi tek iza primitivnih neodređenih grupa. U zadruzi nije još rad čvrsto razdijeljen a udovoljava se potrebama jednako i jednostavno u cijeloj grupi. Kao nesavršena organizacija trajala je toliko, dok je narod do-

šao do bolje organizacije. Kod ondašnjih komunikacionih prilika i sredstava naobrazbe, lako je shvatiti, da se u zaturenim i odijeljenim krajevima, a među ove spadaju i Poljica, znalo duže održati, dapače u nekim mjestima bila u svedernom kontinuitetu. U narodu primitivnih običaja, bila je ona do neke mjere i dobra, jer i ako je priječila ličnu akciju i ometala tako obogaćivanje pojedinaca, u drugom pogledu, s ograničene borbe za opstanak nije dopuštala da se razvije skrajna bijeda.

Središnja se vlada po uzoru zapadnome bila uhvatila feudnog sustava; razdijelilo društvo u piramidalnu progresiju kasta sa slobodnom i neslobodnom čeljadi. Neslobodna čeljad bijahu u prvom redu flutuantna masa starosjedilaca, što življaše rastepena po brdinama. Na ove se odnose darovnice hrvatskih vladara, u kojima uz zemlje darivalahu i kmetove. Ovakovu jednu darovnicu izdade Trpimir na Bihaću god. 852, kojom dariva spljetskom nadbiskupu neke zemlje u Poljicima skupa sa kmetovima.* Ma da bez jakog oslona porodičnog i zapleća plemenskog znadoše se održati po brdinama Dalmacije do 13. vijeka, što dokazuje slabo prodiranje slavizma u brda.

Da se došljaci naj prije spustiše u ravnine, dade se naslućivati iz reminiscencije na njihovu pradomovinu. Slovenska plemena naseliše se na Balkansko poluostrvo iz ravnih krajeva južno-zapadne Rusije; napučiše naj prije sličnu okolinu, a tek se kašnje radi prenapučenosti počеше useljavati i u brdske krajeve.

Starosjedioci izgubiše ovime i zadnji oslon svome opstanku, čime ih sa pozorišta kao posebne etnografske grupe nestaje.

Dok je bila državna vlast sređena, dotle je s njima određivala po miloj volji, kao sa državnim kmetovima; kada je ove nestalo, zadruga poprima njezine funkcije. Državni kmetovi postaju zadružni privatni kmetovi. Kod zadružne organizacije prestaje hijerarhički razvitak u društvu i obitelji. Sve teče jednako u grupama. Po temeljnim ustanovama zadruge ne odvajaju se članovi po seniorstvu, već po umnoj sposobnosti, tako da se može jednakost u društvu lako uzdržati. Manje umni članovi gube se u zadružnoj zajednici bez štete njihove indi-

* Rački. Documenta str. 3-5.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

vidualnosti. Kmetovi spâdoše pod onu zadrugu, koja se njima na domaku uredila. Gospodar zadruga bio im je u Poljicima prvi sudija, a tek kada se ne bi udovoljilo pravdi, mogoše se protiv kmetova prizivati na vlasteosko vijeće. Vlastite svojine ne mogoše imati, jer sve što je jedan kmet stekao, bilo je gospodarevo.² Kako se vidi, nije udes kmetova bio ugodan, ali ipak bolji, nego li je bio izvan Poljica. Njima je bilo slobodno gospodara mijenjati. Nema dvojbe, da se u kontekstu radi o individualnom kmetstvu pojedinaca, nu uzme li se u obzir, da su Hrvati kao osvajači bili među sobom ravnopravni tad se tim kmetkim ustanovama postupalo prije protiv starosjedilaca.

Znamenito je, da je zadruga ostala kao privatna organizacija u snazi, jer su se pod njezinim utjecajem razvili društveni odnosi.

U prvom redu njoj je pripisati, što se nije u Poljicima razvio feudalni sustav, koji je u bitnosti hijerarhička ustanova osobe i imanja, već se uzdržala jednakost društvena u tipu zadružnome. Feudni sustav bio se pod utjecajem zapadnim udomio i u hrvatskoj državi, a bilo je pokušaja, da ga se i u Poljica unese, ali je ovdje kašnje uzmakao pred organizacijom zadružnom, što nam dokazuje naj bolje slučaj biskupa Rajnerija. Ovaj slučaj se ne može unašati u veze sa međunarodnom politikom, niti se može smrt biskupova pripisati reakciji Poljičana protiv njegove carigradske politike.³ Način i mjesto smrti dokazuju da je to samo jednostavno nagađanje bez historičkog oslonja. U universalnu politiku tadanjih vremena Poljica nijesu niti radi političke znamenitosti a niti radi opsega mogla utjecati. To je bio jednostavni sudar dviju socijalnih

¹ Monumenta hist. jur. slav. mer. Zagreb 1890; Štatut poljički, uredio prof. V. Jagić, str. 35.: „A kmetić tko bi se na nj tužio, na naipri da se ima i tuži prid gospodinom čigov je čovik prvi rok; ako mu gospodin onagai čovika pravdu zadovoljnu pravde ne učini, da se voljan apelati prid ove suce.“

² Monumenta: Štatut polj. str. 94.: „I kada kani kmetić poiti od gospodara, tada naipri ima zatvorivši u dvoru svomu i u kući sve ča ima imanja ili živine ili onoga blaga gibučega ili i čoše bi bašine ku bi pod nim stekao, tere ima prizvati svoga gospodara, ter mu reći: Gospodine to e sve bože i tvoe, voljan ča ostaviti, voljan ne ostaviti.“

³ I. Pivčević: l. c; str. 18.

ideja toga doba; smrt biskupova dokazuje naj bolje, kako su opreke bile jake.

Neuspjeh feudnog sustava u Poljcima znači društvenu jednakost među osvajačima. Jednakost se nije uvela radi postepenog jačanja individualizma, niti poslije duge borbe među različitim klasama, kao u zapadnoj Evropi; već je ona posljedica sporog društvenog razvitka i zadružne organizacije. Jednakost je u Poljcima uvjetovana umnom nejednakošću društvenih članova. Zadruga po sebi uništava ličnu inicijativu, isključuje borbu za opstanak, a time se društvo svederno niveluje. Iznad općenoga ne može se pridignuti nikakova ličnost, pojedincima je oteta prigoda, da mogu impulse mase izrabiti u narodnu ili vlastitu korist. Ovako ne samo, što se ne mogu razviti više klase, nego i stanovništvo nije podesno da dođe do savršenije kulture.

Uza sve ove poroke zadruge, ipak se ne može poreći, da se i njome ne polučuje neki napredak uslijed naravne selekcije njezinih članova, po kojoj samo umniji članovi dolaze na upravu. Slabiji članovi gube se vršeći rabotu u zadrugi, a da nigda njihova ličnost ne izbija na površinu.

Patrijarhalna ova ustanova, koja se bila udomila u Poljcima, nije bila ograničena na jednu obitelj, već je njome bila isprepletana cijela općina. Sve su bile vezane među sobom srodnošću krvi, jednakošću ideja, običaja i predaja. S njome su se održali svi moralni učinci te iz ove ustanove proističu; a to je: uktoritet staraca, strogo držanje moralnih zakona; u jednu riječ duh tradicije izražen do rutine, moglo bi se kazati do nepomičnosti.

Austrijski zakon otvorio je ličnoj slobodi široka vrata, ali se još opažaju tragovi ove autokratičko-patrijarkalne ustanove. Po službenoj statistici centralne komisije u Beču za god. 1900 dolazi osječno članova: na jednu obitelj:

	U mjestima ispod 500 stanovnika	U mjestima od 500-2000 stanovnika	U mjestima od 2000-5000 stanovnika	U mjestima od 5000-10-000 stanovnika
U D. Austriji	4·74	4·52	4·56	4·67
U Tirolu	4·81	4·62	4·53	4·87
U Dalmaciji	5·66	5·99	5·57	5·63
U Poljcima	—	— osječno —	—	7·03

U Poljcima se uzdrže za istim ognjištem redovito tri koljena,¹ a na obitelj dolazi popreko sedam članova.

¹ Zbornik za narodni život i običaje: Zagreb 1903; Poljica str. 188.

БИЈЕШКЕ — ВІЛЈЕШКЕ.

Вардар. *Календар за г. 1908.* „Коло Српских Сестара“ дало је у штампу свој календар и ове године. Календар се одликује научном и забавном садржином. Текст садржи *шест штампањих табака* и велики број *слика* градова и покрајина из свих српских крајева и *ликове* наше изгинуле браће. Књизи је додата и хисторичко-политичка *карта* српских и осталих јужних словенских земаља, коју је израдио врједни проф. *Св. Томић*. Карту је препоручио проф. *Јов. Цвијић*. Цијена је Вардару само 50 пара ма и да више вриједи: јер „Коло“ жели да га свака и сиромашнија српска кућа добава.

Коло моли све пријатеље да се својски заузму да Вардар дојре у сваку српску кућу.

Књижари имаду уз доплату 15⁰/₀ а у Комиснон 10⁰/₀; продаваоци новина имају 15⁰/₀ за готово. Нарудбине се шаљу Колу Српских сестара Св. Дом — Београд.

Садржај: 1. *Календарски део* (родослов српске краљевске куће) 2. **Вардар** песма † В. Илија. 3. *Молитва* П. Кочића. 4. *Боки*, п. А. Шантића. 5. *Коло Српских Сестара*, чланак. 6. *Око Сјруме и Вардара*, п. † Качанског 7. *Султан Мураш II и Царица Мара*, н. п. 8. *Век васкрса Србије*, чланак. 9. *Народне њ. из Македоније и Сл. Србије*. 10. *Маши*, комит. прича „Големиота.“ 11. *Порука*, п. † Д. Симића. 12. *Јунак Жене*, хисто. слике Јов. Томића. 13. *Над водама Вавилонским*,

п. † М. Митровића. 14. *Веселе родова* прича. 15. *Српска молишва*, п. † З. Ј. Јовановића. 16. *Како се Срби могу привредно ојоравиши*, чл. 17. *О земљо моја*, п. А. Шантића. 18. *На нашим пољима*, п. С. Пандуровића. 19. *Борба код Пасјака*, чл. 20. *Ноћ у Призрену*, п. † Д. Шимић. 21. *Ојело*, комит. прича М. П. 22. *Косово*, п. † Ђ. Јакшић. 23. *Ојиси* слика. *Некролази* јунака. 25. *Чланак уз карту*. 26. *Карта* срп. и ост. јуж. слов. земаља. 27. Двадесет и шест слика.

Календар Матисе Српске за г. 1908. Нови Сад. Цена 35 новч. или 70 п.

Др. Илија Бајић. *Слике из живота Св. Саве*. Митровица (Сријем). Ц. 50 пара. Књижарима и препродаваоцима уз новац изнад 10 комада 20⁰/₀, изнад 50 комада 40⁰/₀.

Др. Станоје Станоевић проф. Историје Српскога народа у београдском унив. шаље у штампу књигу на научној основи:

Историја Српскога народа.

у којој ће бити целокупна повијест нашега народа од доласка на Балкан до почетка 1908. г. Цена 4 кр. претплата се шаље на адресу: *Проф. Живојину О. Дачићу, секретару Университетџа — Београд*, (а кому је угодније: *Prof. Živojin O. Dačić — Zemljin poste restante*). Претплату треба послати одмах, јер ће се штампати само онолико комада колико се претплатника буде пријавило.

Споменак, Илустрован дечји лист за 1908 год.; петнаеста година. Панчево.

Илази сваког школског месеца (не јила ни августа) на целом табаку и стоји 2 кр. на год. за Аустро-Угарску. Поручбине с новцима се шаљу: Ivanu Martinoviću uredniku Pančevo (Ugarska).

Лазар Косић. Ромео и Јулија, трагедија Виљема Шекспира с енглеског. Књига Мат. Срп. Бр. 17. Награбена. Ноби Сад. 1907.

Лешоис Мат. Српс. I. Свеска за г. 1908. Књ. 247. Нови сад 1908.

— *Вој. М. Јовановић: Наши Синови*. Комад у четири чина са епилогом. Св. 139. 140 *Мале Библиотеке Пахера и Кисића у Мостару*. Год. X. 1908. Бр. I. II. — 1907. — Наредне свеске налазе се већ у штампани.

— Дописну карту са сликом *Ива Војновића* публиковала је иста штампарија *Пахера и Кисића у Мостару*.

— *Српски Учиџел* Педагошко Књижевни Лист, орган српског учитељства у Хрв. и Славонији. Година I. Св. I. 1. јануара 1909 у Загребу. Илази мјесечно у 3 табака; стаје 8 кр. год. за Аустро-Угарску и Босну, а за остале земље 10 франака.

— *Ратник* Св. V. VI. нов. дећ. 1907, месечни војни лист. Београд. 1907.

— *Dr. Bjeloučić*. Ugovor makarsko-primorskih knezova s mletačkom republikom god. 1546. Preštampano iz 32. knj. „Starina“. Zagreb. 1907.

— *Ljubomir Klančić*. O oprostу od poštavine. Cijena 1. Kr. Zadar. Tis. S. Artale 1907.

— *Scotus Viator*. Die Zukunft Österreich-Ungarns und die Haltung der Grossmächte. Prijevod Else Brockhausen iz engleskog sa predgovorom Prof. Dr. C. Brockhausena. Leipzig und Wien. Franz Deuticke 1908.

— „*Zvono*“. Орећа смотра. Izdaje i uređuje Milan Marjanović. Izlazi u Zagrebu svake druge subote на један табак и по а стоји на godinu 5 K. List obuhvaća kulturni, ekonomni, politički i socijalni život.

— „*Slovenski Jug*“. Opet je počeo izlaziti u Biogradu ovaj politički list, organ kluba „Slovenski Jug“. Vlasnik mu je univ. prof. Dr. Boža Marković а urednik mu је P. Mihajlović. Izlazi svake subote, стоји за Србију (i Bugarsku) 6 dinara а за остале државе 10 franaka.

— *C. K. Ratno Ministarstvo u Beču i Srpsko Privredno društvo*. Ministarstvo је naredbom od 26. avgusta 1907, br. 7018 naredilo da zapovjedništva u Ugarskoj, Dalmaciji i Bosni imadu proglasivati svake godine barem dva mjeseca prije otpusta svoj momčadi srpske narodnosti trgovačke i занатлијске струке да се *Privrednik* zauzeo да им бесплатно прибави мјеста; у ту сврху нека се момци из војске пријаве *Privredniku*.

Privrednik је 23. septembra 1907 navršio 10 godina svog opstojanja udomio је, osim drugог svog посла, preko pet hiljada mladića u šezdeset zanata i privrednih struka. Roditelji i staratelji mogu uputiti *Privredniku* sve valјane i zdrave dake od 12 do 15 godina, pa i bili siromašni i obratiti se за upute „*Privredniku — Zagreb*“. Nema pravог Србина и Српкиње који нису чланови *Privrednika*; многи помажу *Privrednika*, многи му чине testamentarne zapise.

— *Одбор за прикуљање прилога за подизање зграде српске гимназије у Скопљу у старој Србији*. Изгорјела је зграда гимназије и учитељске школе у Скопљу, те А. Е. Митрополит Скопљански и Егзарх Доње Мизије *Вићенџије* саставио је одбор напоменуто у наслову. Позивље се сваки Србин да пошаље свој прилог овом одбору.

